

DRENGÁCS MARGIT

VADVIRÁG

Életregény

TARTALOM

**Első emlékeim
Fagyott esztendő
Cseppke
Akit megrövidítettek
A kitagadott
Édes mostoha
A duhaj
A siettetett esküvő
A szétrúgott ágy
Katonaszökevény
Ingyencseléd
Nagyivó
Szégyen
Káró
Héj-héj gyógyital
Szénás lábam-szalmás lábam
A megnemértett fiú
Nagy árat kérő szerelem
Tizenhét év
A munka megszállottja
Harminckét év
Kenderkóc
Elkészülődés
Ármánykodás
Idegenben
Újra a szülőföldön
Visszaköltözés
Fedél nélkül
Új otthon
Az igazi kenyérkereső
Hékám
Egyedül maradtunk
Jótételek
Újra együtt**

Első emlékeim

Az első emlékem önmagamról, egy tavaszi délelőtről élénken és meseszerűen marad fenn. Gyönyörű napsütés, tavaszi színekkel és illatokkal. Melyeket megfogalmazni nem tudhattam a három évemmel. Visszaidézve most is érzem a belső csodálatos ujjongó szétáradó melegséget a bensőmben. A tavasz, a megújuló természet, ébredező, teremő ereje, és a rám bízott feladat varázsolt el biztosan. Édesanyám, három csodálatos, sárga pelyhes kisliba őrzését bízta rám. Kezembe adott egy seprűt, hogy azzal terelgessem, tartsam egybe a három kis lényt, nehogy kimenjenek a kocsútra, és baj történjen. Felelősségteljesen álltam, megilletődötten a feladat nagyságától, hiszen és a parány - mert valójában nagyon kicsi voltam - tölem kisebb élőlényekért feleltem. Elbűvölve néztem, ahogy tépdésik a friss, tavaszi zsenén zöldellő füvet, időnként a fenekükre tottyanva, mert vagy a fű volt erős, vagy a tépdés ereje. A csodálatos az volt a számomra, hogy minden tépdés után megdicsérték magukat, jellegzetes csipogással és nyaknyújtogatással. Fel-felnéztek és dicsekedtek, látod milyen ügyesek, vagyunk? Én sem maradtam el a dicsérettel és a babusgatással. És akkor megtörtént a tragédia, a söprű nyele kicsúszott a kezemből és az egyik kisliba nyakára esett. Az ijedségtől megdermedtem. Visszagondolva még most is érzem a hidegséget az ereimben, amikor tudatosult bennem, a kisliba nem tudja felemelni a nyakát, pedig a söprűt azonnal felemeltem. Szembesülnöm kellett a hibámmal, nem jól végeztem a feladatot, amit rám bízta. Erőt gyűjtöttem, berohantam az utcáról a házba, és sírva mondtam, az egyik kislibával történt valami, mert nem emeli fel a fejét. Édesanyám kérdezte, mi történt, de megmondani nem mertem. Futott velem szó nélkül. A kislibát gyengéden felvette és bevitte a házba. Sokáig nem jött ki. Én ott örködtem félelemmel és önváddal. Akkor úgy éreztem többé nem fog bízni bennem, és nem kapok ilyen nagy és megtisztelő feladatot. Ahogy ott álltam és merően nézve a két kislibát, nehogy velük is történjen valami, jön kifelé az Édesanyám, kezében a kislibával, csendesen buri-burikámozott, mert ezekkel a szavakkal becézgettük a kislibákat. A kisliba pedig válaszolgatott neki győzködve, semmi baja, mehet ő már legelni Édesanyám, letette, rám nézett jószágos szemével és csendesen mondta, most már tényleg vigyázz rájuk kislányom. Megfordult és bement. Elmaradt a felelősségrevonás, a faggatás, de úgy éreztem, tudta mi történt. Akkor bizonyosságot nyert a tudatomban: az én Édesanyám egy tündér, aki ilyen csodát tesz és ilyen jó.

Végezhettem tovább a felelősségteljes munkámat, és többet nem hazudtam, midig megmondtam az igazat, kivéve még egyszer, nyolc éves koromban, de erről majd később.

A második emlékem is ebből az időből származik, (nem tudom mennyi idő telt el a két emlék között), de körülbelül négy éves voltam, még Jákóhalmán laktunk. Beteg voltam és óriási megtiszteltetés ért, hogy a tisztaszobába fektetett ágyba az Édesanyám. Gyönyörű fehér slingelt ágyneműbe, mely ropogásra volt keményítve és tükörsimára vasalva. Betegségre vagy fájdalomra nem emlékszem, csak arra, milyen jó betegnek lenni, hogy így babusgatnak a tisztaszobában, és boldogságérzéssel aludtam el, azzal a tudattal, most nekem a legjobb a világon!

Következő emlékem már Hatházához kötődik, - itt már János bátyám is szerepel az emlékeimben - egyedül vagyunk és valahogy felettem áll a rangban.

Mivel rá voltam bízva, köteles voltam vele menni a Gyári tónak nevezett tóra, ott akart csúszkálni. A barátaival volt elfoglalva, én ott kolonckodtam a nyakán, így nem figyelt eléggé rám és olyan helyre topogtam, ahol nem volt még szilárd a jég, így beszakad alattam. Hasra feküdtek a fiúk a jégen és kihúztak a jeges vízből, hazavittek. Volt aztán ruhaszáritás! Emlékszem a harisnyám a kezében, és mint a helikopter propellerje körkörösén forgatta, amilyen gyorsan csak tudta! A rémült arcát néztem és megkérdeztem, miért forgatja a harisnyámat? Azért, mert

így hamarabb megszárad. Most már tudom a centrifugális erő szárító hatását, de Ő honnan tudhatta, alig nyolcévesen, fogalmam sincs. Megesküdtetett, hogy nem mondom el szüleinknek. Megtartottam az esküt, és körülbelül ettől az időtől lehet számítani az Ő felsőbbrendűségének rajtam való gyakorlását. Sokat voltunk egyedül, azt mondta, Ő az úr, Ő a parancsnok, és pedig engedelmeskedem neki. Ebből az időből való Édesanyámmal kapcsolatos harmadik emlékképem, az az egy eset, amikor énekelni hallottam. Számomra csodálatos ének volt. Mentem a hang után. Ágyazás közben találtam, ahogy szépen akkurátusan simogatta, paskolgatta a dunyhát, azért, hogy szép sima legyen. Belestem a másik szobából, amikor készen lett, elhallgatott, én pedig megdicsértem, milyen szépen énekelt. Elpirulva, szabadkozott, neki nincs is jó hangja, hallása. Én akkor is gyönyörűnek találtam. Valószínű a bátortalan próbálkozásait Édesapám leminősítette, mert neki gyönyörű hangja volt, így Anyukám nem akart a kanári mellett veréb lenni.

A következő emlékem rettenetes!

Kicsi életemben ez a hely már a hatodik lakóhelyünk, egy kietlen, lakott területen lévő tanya. Játékunk semmi, megint ketten vagyunk otthon gyerekek. Az is változatosság, ha egy parasztkocsi arra jön. Kukoricaszedés ideje volt. Annak a „Lila tanyának” a gazdája, ahol laktunk, a kocsi után futó bátyámnak megengedte, hogy felkapaszkodjon. Ez a szórakozás pompás egy olyan gyereknek, aki egyedül van, nincs játéka, meg egyáltalán semmije sincs, amivel lekötne magát. Én is futottam a kocsi után, és sóvárogva, irigykedve láttam pöffeszkedni a zsákok tetején ülve. Hívott, én is ugorjak fel. Ennek örültem, hiszen, ha elvisznek egy pár kilométert, már az is nagyon nagy élmény, és majd visszagyalogolunk, időnként szedrezve az út szélén. Felléptem a jobb lábammal a löcsre, de a balt nem emeltem elég ügyesen, így ráment a kocsikerék. Iszonyú sikolyt hallottam - egy pillanattal később rájöttem, én voltam, s mikor lenéztem, láttam a lábam merő vér. A kocsis megszeppenve látta, mi történt velem, majd bevittek a tanyába és mivel sem ecet, sem pálinka nem volt, kötszer meg egyáltalán, elővette a tarisznyáját és belőle a sós szalonnát. Levágta a sós tetejét - még szerencse, hogy elég nagy darab volt nála - és beborította a vérző, nyers sebet. Rákötözte valamilyen ruhával és elment. Iszonyú fájdalom volt a lábamban, és ahogy hült kifelé, ordítva sírtam. Édesanyámék abban az időben körülbelül húsz kilométerre a dzsidai határba kukoricát szedtek, az apai nagyanyám földjén. Éjszaka pedig a nappal leszedett kukoricaszárát vágták ki, majd kötötték kévébe. A földön aludtak pár órát, és amikor a holdvilág elég világosságot adott, még éjszaka is dolgoztak. A létem iszonyú fájdalomfolyammá vált, és amikor már azt hittem meghalok, itt a vég, megjelent az én Édesanyám. Megérezte, hogy baj van és este nem feküdte le az egész napi munka után, hanem nekiindult és húsz kilométert gyalogolt, hogy hazaérjen hozzánk. Hajnalra haza is ért. Ekkor éreztem, megmenekülök! Mert hiába sírt velem együtt a bátyám, a fájdalommat nem tudta csillapítani vele. Elment a szomszéd tanyára biciklit kérni, megmosdott, felültetett a bicikli csomagtartójára, és elindult velem a faluba lévő orvoshoz. Szerintem néha jótékony önkívület vett rajtam erőt, mert az útra nem emlékszem, pedig öt-hat kilométert tolt a kerékpáron Anyukám, a bátyám pedig fogott, hogy le ne essek.

A sebtisztításra, kötözésre, fájdalomra nem emlékszem, csak arra, hogy a doktor bácsi folyamatosan szidta a kocsist, a rohadt kuláktól, a bűdös parasztig minden volt. A lábam megmentette, drasztikus, de hatásos módszerrel. Megindult a seb elfertőződése, de vérmérgezést még nem kaptam. Gyerekfejjel úgy gondoltam, milyen jó ez a dolog, mert így itthon van egy pár napot Édesanyám, velünk van és lesz főtt étel. A kocsisra nem tettünk panaszt, mert az Ő tanyájában laktunk, ami körül a háztáji földje volt, és szívességből ott lakhattunk. Ekkor tudatosult bennem, mi nagyon szegények vagyunk! Azt akkor viszont még nem sejtettem, hogy leszünk még ettől is szegényebbek.

Fagyott esztendő

Nem voltunk mi mindig így. Anyukámnak volt szőlő, szántó és erdőrészt öröksége, melyet eladott a testvéreinek. Így a pénzen építettek egy kettő szobás házat az apai nagyanyámék által adott telken. Ez 1949-ben igen nagy dolognak számított.

1952-ben volt a fagyott esztendő. Elfagyott a gabona, a kukorica. A beadásra lesöpörték a padlásokat, nem volt mit enni, mivel Jákóhalma részben szőlő- és gyümölcsstermesztéssel foglalkozott. Édesapám elkezdett Dunántúlra járni lovas kocsival, cserélni, gyümölcsöt vitt, gabonát hozott, persze nagy titokban. Édesanyám éjszaka sült kenyeret és tilos volt bárkinek is beszélni róla, vagy más előtt kenyeret enni. A baj akkor kezdődött, amikor Édesapám az ikertestvéreinek elmondta üzletelését, és Ő rábeszélte, menjenek együtt, a nagyobb haszon reményében. Ekkor a testvére már igen-igen megszerette az italt. Édesanyám ellenérzése dacára elkezdtek együtt járni a Dunántúlra, élelmet cserélni. Erre az időre tehető a mi lecsúszásunk kezdete. Édesapám egyre kevesebb haszonnal jött ki, egyre többet volt viszont italos. Egyre többször elúszott a megszerzett haszon italra. Édesanyám megelégedte és nem engedte többet üzletelni. A kettejük kapcsolata is megmérgeződött, mert az apai nagymama nem szeretette Édesanyámat, más lányt nézett ki a fia mellé. Állandósult a bűjtetés. Egyre többször megtörtént, hogy italosan megverte. Arrogáns természetével megfélemlítette.

Nagyon tehetsége ember lévén, ha valamit jól megfigyelt, elkészítette egyedül, emlékeztetből. Viszont semmit sem ért vele, mert amit egyik nap felépített, a másik nap lerombolta. A duhajkodás - mert mulatozni nagyon szeretett - az italozás, mind lejjebb nyomta anyagilag a családot, és ehhez még hozzájött a nők után való járkálás. Szép deli ember lévén, mindig volt, aki el akarta hódítani Édesanyámtól. Ez még súlyosbodott, amikor elkezdte feketén, titokban a pálinkafőzést. Különböző eldugott helyeken, s a nők ide is helyébe mentek.

Tombolt a beadásos rendszer, nem lehetett disznót vágni, csak nagy titokban. Kíméletlen világ volt, nem érdekelte a hatóság embereit, hogy a család mit eszik, vagy éppen éheznek. A szocialista tervet teljesíteni kellett. Rákényszerültek az emberek a „fekete” vágásra, ha húst akartak enni. Igen ám, de ez törvényellenes volt és börtön járt érte. Édesapámat is lecsukták, mert aki rábeszélte, hogy vágjanak, Ő jelentette fel. Amíg egyedül vágott éjszaka és részletekben dolgozta fel, addig megúsza. Édesanya mesélte, olyan erős ütése volt, hogy a disznó egyből összeecsukott, hangtalanul. Olyan ügyesen tudta leszúrni az állatot, hogy egy hang sem jött ki a torkán.

Erre nem emlékszem, de Anyuka mesélte: én is mentem sorba állni a jegyrendszerben. Hosszú-hosszú órákat kellett várni, így családtagok váltogatták egymást.

Cseppke

Én a bátyámmal mentem azért a szegényes kicsiny fejadagért, én a cseppke, mert olyan kicsiny voltam. Kicsinek születtem erre a szegényes világra. Olyan pici voltam, hogy Édesanyám nővére - aki a keresztségben az Erzsébet nevet kapta, de mindenki csak Böskének hívta - kezét összecsapta, amikor meglátott és ijedten mondta Édesanyámnak, azonnal meg kell keresztelni a kislányt, mert nem éri meg a vasárnapot. Akkor vasárnap kereszteltek gyermeket, nem volt szokás hétköznapi keresztelni. Azonnal küldetett a bábaasszonyért, mert én otthon születtem bábaasszonyi felügyelet mellett. Orvos, kórház akkor kellett, ha a baba valamiért nem tudott megszületni. A bábaasszony levezetett egy aktuális szülést, munkája végeztével jött. Mi a baj? - kérdi, hogy rendkívül kérette az Édesanyám. Amikor keresztanyám aggályát elmondta, amit már egy kicsit Ő is elhitt, az én evilágra segítőm akkorát nevetett, hogy kicsordult a könnye. Amikor a nevetéstől szóhoz jutott, elmondta, én egy tökéletesen kifejlett érett baba vagyok kicsi súllyal, de nagy hajjal és körmökkel, alig két kiló, de egészséges. Meg is jegyezte, örüljön a kicsi súlyomnak, mert így könnyebben születtem, nem úgy, mint a bátyám, akivel két napig kínlódott, vajúdott. Valószínű felfázott, nem tudott tágulni, meg nagy baba is volt. Én elintéztem az első fájástól a világra pattanásomig kettő és fél óra alatt. Megnyugodva, büszkén vitt a templomba vasárnap, ahol mindenki kérdezgette, kié ez a gyönyörű pici baba? Hitetlenkedve néztek a kérdezők a válasz hallatán - az enyém. - Hisz nem is látszott rajtad, hogy áldott állapotban vagy.

Akit megrövidítettek

Az én Édesanyám parasztosan járt, bő szoknyákba, mely alatt alsószoknyák is voltak, derékban ráncoltak, így elfedték a szoknyák a pici hasát. Az elmondás szerint jó baba voltam, a hangomat sem lehetett hallani. Volt egy bánata a születésem kapcsán, amit haláláig időnként emlegetett. Először 1949. március 8.-án lett hivatalosan a nőnap ünnepelve. Aki ezen a napon született, álomszép babakelengyét kapott az államtól. Hát erről maradtam le, mert én 1949. március 7.-én éjszaka fél tizenegykor születtem. Később megtudta, a bábaasszonyok tudták ezt a meglepetést. Újraélve a megbántást, mondogatta - mit számít az a másfél óra, írhatott volna engem nyolcadikára, hiszen tudta, milyen nagyon kellett volna az a kelengye. Később megtudta, más bábasszonyok megtették, ahol szükség volt, még az este nyolc órás szülést is éjfél utánra írták. - Hisz én nyolc órakor még krumplit pucoltam a küszöbön ülve, meggyújtottam a tüzet, meg is főztem a krumplipaprikást, mert azt kívántam. Igaz enni már nem ettem belőle, mert te jelentkezted. - Bekopogtam az élet ajtaján. Az anyai nagymamám házában születtem, Édesanyám a gyerekágyat ott feküdte ki, de felépült már a jól alapozott, szigetelt, vert falú (földből szalmarétegezéssel döngölt) nagyablakú, kétszoba, konyhás ház az Édesapám szülei telkének másik utcára nyíló részén. A meszelést Édesapám egyedül végezte éjszakába nyúlóan, a világítást egy kézben tartott petróleumlámpa szolgáltatta. Kikímélte az áldott állapotban lévő feleségét a meszelés alól. Csak a lámpát kellett tartania. Sok év után, amikor erről mesélt, ellágyult a hangja és meghatottam ismételte: - Te ne meszelj, majd én, csak tartsd a lámpát. - Abban az időben a meszelés asszonyi munka volt, a férfi mereven elzárkózott az ilyen munkától, mert a másik férfi megszólta. Kettejük házassága szerelmi házasság volt, az akkori normák szerint. A családban a férfi szava a döntő, ő az úr. Nagyanyám akarata ellenére vett a fia feleséget. Más lányt szemelt ki menynek és ezt a házasságot sohasem fogadta el, talán csak a halála előtti percben.

A kitagadott

Az akkori normák szerint a földművesek között tehetős családból származott, úgymond nagygazda szülők gyereke. Egy fiú bátyja volt. Iskolába járaták, ami nem volt mindennapos abban az időben, és megtörtént vele a csoda, ami egyben tragédia lett a számára később. Beleszeretett a náluk dolgozó béres legénybe, a nagyapámba, akik tizenketten voltak testvérek. A vagyoni különbség miatt házasságról szó sem lehetett. Így megszöktek, és titokban összeházasodtak. Válaszként a dédnagyapám kitagadta minden vagyonból. Nincstelen lett. A szerelem nagy árat fizettetett. Újvidékre mentek, akkor még az anyaországhoz tartozott, egy zárdában lett szolgáló, nagyapám pedig mindenestül. Megkezdődött a nehéz, nélkülözéssel teli, küzdelmes élet, amely végigkísérte egész életét. Kuporgatott, fillérről fillérre rakosgatott, hogy egyszer saját fedél legyen a fejük felett. Azzal a megszállott konoksággal, ami a régi emberekre volt jellemző. Jött az első világháború, ahová nagyapámat bevonultatták. Isonzónál fejlődéssel megsebesült. Átfagyva, izületesen, reumásan, fejsérülésével, mint menthetetlent leszerelték. Pszichésen egy visszamaradott gyermek értelmével. Nagyanyámnak ki kellett kötnie, nehogy elkóboroljon. Amikor rájött a remegés, akkor elkezdett menni, de szaladósan, amíg valahol össze nem esett. Tiszta pillanataiban erről mit sem tudott. Nagyanyám az elmondás szerint mindent megtett a gyógyulás érdekében, amiért nagyon becsülöm, bár kislányként, mindig félttem tőle, mert soha nem mosolygott, egy kedves szava sem volt hozzám, de máséhoz sem. Fogalmam sincs milyen módszerekkel gyógyította a nagyapám homlokán lévő nyitott sebet, amely gyógyulása után akkora lyuk maradt, hogy egy nagy dió elfért volna benne. A reumáját, izületeit forró pelyvafürdővel kúrálta. Fadézsába öntötte a forró gyógyfőzetet, amely nyakig ért a nagyapámnak. Akkor ásott, kitéglázott kutak voltak, kútágassal. Mekkora erő kellett ahhoz, hogy egy nagy dézsza vizet felhúzzon a kútból, az üsthöz hordja felforrósítani, majd a dézsába behordani, utána kihordani. Harmincöt, negyven vödör vizet kellett megmozgatnia négyszer. E mellett dolgozni a betevő falatért kettőjüknek. A fáradságot, gondoskodást később meghálálta nagyapám, mert egy egészséges, szívós, erős, nagy munkabírású férfi vált belőle. A munkabírása nagy lett, pedig ő kismamán volt. Kicsi gyerekként már foglalkoztatott a magasságbeli különbségük. A nagymamám magas, erős, csontos, asszony a nagy szoknyaival, amire én emlékszem jelentős túlsúllyal. A nagyapám kicsi szikár ember. Legalább másfél fejjel alacsonyabb, gyönyörű búzavirágkék szemekkel. Micsoda mindent elsőpró szerelem lehetett, ha a társadalmi, vagyoni, és még a magasságbeli különbséget is elfedte. Abban az időben erre még nagyon adtak. Házasodni a saját kasztjából, hasonló anyagi tehetőségű párral volt szokás, a férfi legyen idősebb és magasabb. Mindenki találja meg a dörgölődő párját, volt szokás mondani. A lassú, évekig tartó felépülés után elkezdtek a gyötrelmes, minden percüket kitevő gürcölést. Először más keze-lába voltak, szolga majd béres, utána részesművelő, ami annyit jelent: a gazdának a föld, a vetőmag, az elvetés, a részesművelőé a munka. Például minden tizedik rész termés a művelőé. Ezért kapálni, fattyalni, leszedni, behordásnál feldobálni a kocsira, górézni, segíteni, majd a kukoricaszárát kivágni, bekötni, és kúpba rakni kellett a kukorica esetében. Mennyi munka, hogy egy mázsa kukorica, és egy kúp szár legyen. Évekig kuporgattak, hogy vegyenek egy tehénkét. Minden pénzüket elvitte a vásárba nagyapám, a jó vétel reményében, de ott igen dörzsölt eladókra talált. Valami jel lehetett nagyapámon, ami elárulta, hamar megárt neki a boriska nevű ital, mert azt szerette. Csak lehetősége nem volt az ivásra, mert pénzért nagyanyám nem engedett venni. Elcsalta az eladó előzetes áldomásra, és egy agyonitatott beteg tehenet adtak el neki vemhes tehén gyanánt, amely hazavezetés után felfújódott és megdöglött. A pénzt mind kicsalták tőle, mivel írástudatlan volt, hiszen iskolába nem járt, írni, olvasni nem tudott és ezt az eladó észrevette. Csalók, becste-

lenek akkor is voltak. Nagyanyám naphosszat sírt-rítt vagy két hétig a veszteségen, akkor elkezdett nem látni. Elment az orvoshoz, aki megvizsgálta a szemét - mondván majd ledolgozza a vizsgálati díjat - és azt javasolta, azonnal hagyja abba a sírást, mert megvakul. Egy könny-cseppet sem szabad ejteni neki ezután. Ebben a hangtalan, könnytelen sírásban megkeményedett, és a kezébe vette a gyeplőt, ezután ő kezelte a pénzt és minden adásvételt Ő bonyolított, és kiderült: jó érzéke volt hozzá. A vemhes tehén-ügy utolsó csepp volt a pohárban, mert előtte amennyit mentek előre, annyit hátra a nagyapám borszeretete és írástudatlansága miatt. Ezután kezdtek fillért fillérre téve gyarapodni. Így tudtak venni egy borjút, amelyik felnőtt, vemhes lett és a borjú leválasztása után a tejet eladta, a maradékból tejfelt, túrót készített, amit kivitt a piacra. Mindez a nehéz paraszti földműves munka után. Éjszaka mosott, főzött, takarított. A nagyapám a napi munka után kubikotalicskaként talicskázta össze a házukat, az alapozást, zsaluzást mesterember segítségével végezte, de utána egyedül talicskázott. A zsaluzásba dobálta a földet, döngölte, szalmával rétegezte, locsolta vízzel, rá föld, majd döngölte keményre, mert sikerült házhelyet venni. Jó alappal, vert falú, döngölt ház volt, de nagyon masszív, magas belmagassággal - tisztaszoba, lakókonyha, óriási kamra, füstös kamin nyitott kéménnyel és egy óriási istálló, és tornác büszke oszlopokkal. Évekig épült, de számukra ez a ház álmaik beteljesülése volt.

Édes mostoha

Ebben az időben vette észre nagyanyám, másállapotban van. Azt hiszem, nem illett bele a terveibe a gyermekáldás. Harmincegy éves volt ekkor, a nagyapám harmincnyolc. Édesapám megszületése után a hosszú fájdalmas vajúdas végének örülve öt percre volt nyugalma, majd újra kezdődtek a fájások. Hitetlenül megdöbbenve hallotta a bábaasszony felkiáltását: - Még egy gyerek jön! Akkor tudta meg, ikreket hordott szíve alatt. Nem örült, csak elfogadta. Édesapám gyermekkoráról csak annyit: sok munka, spártai életmód, nélkülözés, szeretetlenség, szigorúság, éhezés. Nagyon ritkán és keveset beszélt gyermekkoráról, azt is az Édesanyámnak. Barázdánként vették a szőlőt, kisholdanként a földet, a gyerek csak költség volt, mert evett. De dolgozni azt kellett. A vásárba vagy a piacon, mert kofázkodott a földművelés mellett, a gyerekek kapták a zsíros kenyeret, a lacikonyhán a sült kolbász zsírjába mártatott kenyeret, amíg nagyanyám a sült kolbászt ette. Mikor mondta, megyek egyet kerülni, az árakat nézni, tudták, kolbászt megy enni, mert kilesték számtalanul, hátha egyszer Ők is kolbászt kapnak. Édességet, fagylaltot akkor ettek, ha vasárnap délután a cukrászdába elmentek a fagylaltkeverő gépet hajtani. A cukrász oda akarta venni Édesapámat tanulónak, mert nagy tehetsége volt hozzá, hiszen később rábíztak komolyabb munkákat is, de nagyanyám nem engedte, kellett a földeken dolgozni. Később a pap kántort szeretett volna képezni Édesapámból, mert gyönyörű, templomot betöltő hangja volt. Így „csak” első énekes lehetett. Mert templomos volt a nagyanyám, el nem tudom képzelni, hogyan tudta Istennel lerendezni a szeretetlenségét, keménységét. Legénysorba kerülve szinte rákényszerültek a hazudásra, lopásra a testvérek. Ha két fillér volt a báli belépő, kaptak egy fillért. Nem beszélve arról, hogy a táncoltatott lánynak nem tudtak venni egy pohár málnát sem. Ők meg végképp nem ihattak meg egy pohár bort sem. Otthon lakat alatt volt a borszívó hébér, de a két fiú kiment a kígyós partra, vágott nád-szálat, és azzal szívtak bort maguknak titkon, gyorsan. Innen eredhetett Édesapám és testvére borszeretete, mert ha az alkalom megteremtődött, gyorsan kellett és sokat inni, mert nem tudta, mikor lesz legközelebb alkalom. A kamra sarokvasa egész házat betöltően nyikorgott, így adott hírt a kamrába belépőről, megzsírozni pedig megtiltotta nagyanyám. Úgy gondolom, a nagyapám is így jutott egy kis borhoz, titkon élvezve minden cseppjét, ami a vérévé vált, ügyelve a mértékre, mert a mértéktelensége lett volna az árulója, hiszen gyorsan megártott az ital néki. A bor eladásra volt, hiába a férfiak művelték, dolgoztak vele. Így volt a csirkékkel, tyúkokkal (csak nagy ünnepekkor volt hús), tojással, gyümölccsel. Csak a hullott gyümölcsöt lehetett megenni, ami a fa alá potyogott a földre. Igazán anya-fiú szeretetteljes kapcsolat sohasem tudott kialakulni, mire megfogant az érzés, már el is halt. Kalapjuk volt a kincses tarisznyájuk, abban csentek kukoricát, búzát a padlásról, tojást a tyúk alól, amíg a fészkén ült. Megtalálták a módját, kinek adják el, ebből telt báli belépőre, vidámító nedűre. A templomi misehallgatási idő alkalmas volt erre a turpisságra, bár mindig igen ellátta Őket munkával.

A duhaj

Abban az időben a nótázás, kedvenc nóta elhúztatása, duhajkodás, verekedés mindennapos volt a bálokon. Ok mindig volt: öröm, bánat, csalódás, szerelemfáltás. Egy búcsúi bálon történt - még így hallomásból is hátborzongató - egyik legény úgy felöntött a garatra, hogy bicskával kezdett hadonászni, amikor egy mátkapár nem akart szóba állni vele. A lány nem ment el vele táncolni amikor kérte, gondolta így majd elmegy, hiszen a mátkakendő kicserélése után már mindenki egy párként kezelte a legényt és a lányt. Ekkor dühében, ittasságában hátbaszúrta a legényt, aki hangtalanul összezsugorult és meghalt. A legények próbálták megfékezni, de az csak vagdalkozott, több embert megszúrt, Édesapám fékezte meg. Erős lévén, nagy kezével elkapta a bicskát tartó kezét, de mivel az Istenért sem akarta a bicskát elengedni a kezéből, rácsukta az óriási bugylibicska pengéjét az ujjaira, mely levágta a dühöngő ujjait. Nem volt más választása, őt is megszúrkálta volna. Egy másik alkalommal, egy gazdagabb legény gatyamadzagját vágta el egy haragosa, mert akkor egyes ünnepeken, például a szüreti bálokon, a hagyományos bő szárú, fehér lenvászon ingben és gatyában táncoltak, melyhez fekete mellényt viseltek. A gatyá alatt, ami hosszú volt, nem viseltek semmit. A gatyá egy pillanat alatt leesett a legényről, aki megmerevedett és földbe gyökerezett a lába. A gatyá leesésével szinte egy időben egy lány odaugrott a legényhez, lekapva vállkendőjét, azonnal körülvette a legényt, eltakarva szemérmét. Kényszerítette a legényt a táncra. A beállt döbönt csönd kis ideig tartott, és azt kezdték a közelben állók tárgyalni, milyen leleményesen megoldotta a lány a csúffá tevést. A legény barátai megfogták a rendbontót és kidobták a bálteremből. A legény, amikor meg tudott szólalni, azt mondta: édes húgám te leszel a feleségem. Később kiderült a szegény lánynak tetszett a jómódú legény. Szerencséjére hozzá közel esett meg a megszégyenítés, ami összehozta őket. A legény beleszeretett a lányba és a szülők tiltakozása ellenére addig ügyeskedett, amíg beleegyeztek a házasságba. A bevett szokás az volt: szegény a szegénnyel házasodott, a gazdagabb gazdagabbal. Abban az időben a kasztok élesen elkülönültek a szórakozásban is. A béresek, szolgálók, kisholdasok, nagygazdák, iparosok mind a maga helyén és körében. A legtöbb bál a Finta-féle kocsmában, a restiben és az iparban volt. Ha valaki nem tudta hova tartozik, annak megtanították. Alvégi felvégivel nem keveredett. Jaj volt annak a legénynek, aki felvégen lakott és alvégi lánynak akart udvarolni. Ha a szerelem olyan erős volt, vállalva az erőfelmérő verekedéseket, barátai védelme alatt járt a lányhoz. Bátorságát be kellett bizonyítania, kitartását csak akkor koronázta siker, hogy megtűrjék, a lányhoz járjon udvarolni, hiszen mindig nem kísérgethették.

A siettetett esküvő

Emlékeim tavából felbőffen a következő emlék: Édesanyámmal paprikát válogattunk és beszélgettünk. Egy pillanatra elhallgat, gondolkozik, mondja-e? Bátorítom. Fiatal menyecskesége jutott eszébe, majd elkomorodik és mesél. A mátkasága rövid volt, mert a háború be-robbant az életükbe. A nagy szerelem, a fenyegető halál lehetősége, a bevonulás regrutának felgyorsította az esküvőt, az egybekelést. A katolikus pap nem akarta megesketni őket, mert nem volt hozzászokva a kapkodáshoz. Tartani akarta magát a szabályokhoz, a háromszori kihirdetéshez a templomban, a vasárnapi nagymisén. Még attól sem riadt vissza, hogy a menyasszonyt vizslatva, deréktájon méregetve, nő-e a hasa, célozgatva „de sietős az esküvő” gúnyolódott, úton a baba? Még ennyi idő után is felháborodva meséli a történeteket, megjegyzi, a kilenc hónap nálunk kettő év volt. Mert a bátyám két évre született az esküvő után. Mintha Ők szentek lennének, ezért eshetett meg, hogy egy megcsalt férj szabályosan kiherélte az egyik kanos, nagy libidójú papot, akinek ha megtetszett egy fiatalasszony, addig kerülgette, szédítette, amíg meg nem kapta. A felszarvazott férj a férfiasságától megszabadított papot belökte a házuk előtt lévő árokba, a feleségét elzavarta a háztól, ő pedig emelt fővel ment el a csendőréssel, és azzal a tudattal vonult börtönbe: megvédte a becsületét, és ez a pap legalább nem kujonkodik ebben az életben. A másik pap okosabb volt, mert a szomszéd községbe járt egy özvegyasszonyhoz, attól lett gyereke, de becsületére mondva, ha nem is vehette a nevére a gyereket, mindig segítette őket anyagilag, sőt a gyereket taníttatta.

A szétrúgott ágy

Bevonulás és kiképzés után a lovas huszárokhoz került, mert nagyon értett a lovak nyelvén. Édesapámnak egy gyönyörű, értelmes ló lett a közvetlen társa, melyet fényképen is megörökített. Politikai képzetlensége ellenére gyorsan rájött a háború vesztes kimenetelére. Akit csak lehetett, figyelmeztetett, ha veszélyben volt, mert a törzsőrmesterségig vitte rangban, tehát voltak emberek alatta, volt egy pici hatalma, de sohasem élt vissza vele. Élénken megmaradt az emlékezetemben Kis Sándor orvos neve, aki zsidó volt, nem felejtette el a háború után sem megmentőjét, akinek az életét köszönhette. A háború után sokszor kaptunk ingyenes orvosi ellátást, ha betegek voltunk, a gyógyszert is meghitelezte. - Ne törődj vele Vencel, majd megadod, ha tudod. - Éjszaka, zimankóban is rögtön vette a táskáját és jött hozzánk, de máshoz is. A bátyám nagyon beteges volt hét éves koráig, ha valamilyen betegség felütötte a fejét Jákóhalmán, Ő volt a második, aki megkapta. Engem pedig összefektettek vele, mivel elkülöníteni nem tudtak, így én is átestem előbb-utóbb a betegségeken. Az egyik betegség után a lábadozási időszakban, az ellenőrzésre jött orvosnak Édesanyám panaszolta, „szétrúgják a dunyhát a gyerekek, doktor úr, már az ágy is nyikorog”. Pedig akkor igen stabil ágyak voltak, az ágynemű pedig egy emberöltőt is kibírt. „Ne törődj vele Margit, ágyat, dunyhát lehet venni, de a gyerekek egészségét nem lehet megvenni”. A sok munkája ellenére nyugodtan elmagyarázta, hogy a himlő betegség milyen veszélyes, ha egyenletes hőmérsékleten nem fekszik ki a gyerekek, mi maradhat utána szövődményként. Jó szívvel mesélt róla Édesanyám. Ő soha nem tegezte le a kérés ellenére sem, nagyon tisztelte, mondván a doktor, az doktor, Édesapám tegezte - a megmenekített doktor az első találkozás után, ahogy vége lett a háborúnak, kérte hogy tegezze. Ez óriási megtiszteltetés volt abban az időben.

Katonaszökevény

Édesapám a nagykörösi lőszerraktár őrzésére lett kirendelve. Ahogy közeledett az orosz front, tapasztalta felelős személyek eltűnését, lazaságokat. Feltehetően felismerték, hogy a vesztesek oldalán állnak. Mivel ő is a megfelelő alkalomra várt, hogy megszökjön, elérkezettnek látta részéről ennek megtételét. Mivel folyt a háború, életveszélyes tett volt, mert azonnali agyonlövés járt a katonaszökevényeknek. Akkor mindenféle levetett, ócska holminak nagyon nagy értéke lett. Nagy viszontagságok, veszélyek árán sikerült levetett, használt - elesett férfiak, földművesek - ruháit megszerezni. Feladhatta az, akitől a ruhát kérte. Elég volt annyit kiáltani, hogy katonaszökevény! Elásta szuronyos puskáját egy trágyadomb alá a lőszerrel együtt. Először egy husolt, kopott, foltos paraszti munkától megviselt kabátot sikerült szereznie. Út-talan utakon tanyákat közelített meg. Figyelte, tesztelte a gazdát titkon, meg merje-e szólítani. A belső megérzésére hallgatva sikerült neki felöltözni. Többször került vészhelyzetbe. Jó emberek dugták ünnepi tisztaszobai ágyba, ráágyazták a dunnákat és szépen eligazították. Volt eset, hogy a kamin kéményébe bujtatták, ahol a nyitott tűzű katlan füstje távozott, disznóöléskor a húst füstölték a kiöblösödő részében. Ezt a részt úgy alakították ki, hogy az alulról felfelé néző nem láthatta, úgy gondolta, a mennyezetet látja. Akkor vált láthatóvá, ha a kéménybe felmentek létrával. A szénakazlak most már veszélyesek voltak, mert sok volt a katonaszökevény és szuronnyal bökdösték a kazlakat azok a katonák, akik erre a feladatra voltak kirendelve. Volt, akit így ért a végzete. Egyszer, amikor nem volt idő elbújni, a ház fiatalasszonya vállalta férjéül, bizonygatva, beteg a férje, most lábadozik. Édesapám sejtette, most a jóindulaton múlt az élet, mert akinek a kezében a fegyver volt, azon látszott a bizonytalanság. Elhitte? Vagy megcsömörlött a felesleges öldökléstől? A halál szele akkor érintette meg, amikor egy jótét lélek az asztalához hívta, és kiderült, hogy a család férfi tagjai valójában katonaszökevények. Hárman voltak, sok volt a korkülönbség köztük, így elhihető volt, hogy apa, fiú, nagyapa. Csend volt, nyugalom, a kutyák sem jeleztek, és mint a derült égből a villámcsapás, berobbant az ajtó és fegyverek csöve meredt rájuk, Bekísérték őket a faluba, egy zárt ablaktalan helységbe lökték őket, ahol már jópáran voltak. Nemsokára megjelent a rangidős tiszt és azt üvöltötte: vetközni! Akin kincstári gatyá volt, azt lelőtték, mert statárium volt. A rangidős tiszt képviselte a statáriális bíróságot. Édesapámnak nem sikerült civil gatyát szerezni, tehát rajta is kincstári gatyá volt. Számot vetett az életével, mert úgy gondolta, ezt már biztosan nem ússza meg. A borzasztó az volt, hogy nem egyszerre vetköztették le őket és lőttek, hanem egyenként. Valami szadista öldöklő hajlamú lehetett ez a tiszt, akit megőriztett a kezébe került embereken kiélt részeg hatalomvágy. Éppen végeztek a mellette álló emberrel, ami számára végzetes volt. Ő következett és elhangzott a kiáltás, vetközni! Elkezdett vetközni, ekkor berohant egy katona: itt az oroszok! - kiáltotta rémülten. Erre a „bátor” tiszt úgy penderült ki az ajtón, mintha valaki egy óriásit taszított volna rajta. Így nem látta meg a kincstári gatyát, pedig már a sliccét gombolta ki. Ez a nap lett a második születésnapja. A front vésszesen közeledett ezen események alatt, mert szinte akadálytalanul tört előre az orosz sereg, ezért is volt értelmetlen magyarnak magyart ölni. Megmenekült!

Folytatta a bujkálást és arra próbált menekülni, amerre az egerutat sejtette. Mert senki sem tudta a következő történetet megjósolni: hol van orosz, hol van magyar katona, hol húzódik a front. Előtte vagy utána. Neki mindkét náció ellenség. Sokára sikerült gyalog bujkálva elérni a jákóhalmi határt. Egyenesen hazamenni nem lehetett, mert itthon értesítették a hatóságokat és figyelték a házat és környékét, ha jól működött a hírszolgálat. De nem mindig jutott a tudomásukra. Mindenhol volt túlzottan buzgó, kis hatalomtól megrészegült ember, aki „jól végezte a dolgát”, hazafihoz méltóan. Gunyhókban, kazlakban, vermekben kivárta, amíg ismerős

embert fedezett fel a gazdasági munkáját végezvén. Akkor tudott üzeni, hogy él. Hazamenni nem mert, nem akarta a családját veszélybe sodorni, mert a katonaszökevényt bujtató is hasonló sorsra jutott - halál. Enni azt evett, amit talált vagy kapott. Az ismerős emberrel megüzente, hol találkozzanak, hova menjen Édesanyám. Konspiratív módon, gazdasági munkavégzésnek álcázva, szerszámokkal felszerelve indult a nagy találkozásra. Hihető... Ha megkérdik hova megy, akkor éppen azt a határrészt mondja, ahol szőlő, szántó vagy erdő volt. Akkor még megvolt az öröksége és éppen egy aktuális munkavégzést említve folytatja útját. Szőlő három helyen is volt, szántó vagy öt tagban meg erdő. Nővére Kecskésben lakott egy tanyán, oda is mehetett, azt is két úton lehetett megközelíteni. Az egyik jobb, de hosszabb, a másik rövidebb, de rosszabb, eső után tele sáros kátyúkkal, vízzel telt gödrökkel. A találka mindig máshol volt, nehogy valakinek feltűnjön.

Ingyencseléd

Házasságkötésük után Édesanyámnak is nehéz sorsa volt. Az a kis boldogság nagy árat kért. Mint menyecske odakerült az anyósékhoz, akkori szokás szerint. Igen ám, de ugyanakkor még egy menyecske került a házba. Édesapám az ikertestvérével egyazon időben nősült. Édesanyám mint megtűrt személy, a másik a kedves. Nagyanyám akarata ellenére lett a fia felesége. Sem szeretetet, sem megértést nem kapott. Ő lett az ingyencseléd, ha kellett kapált, trágyázott, minden munkát el kellett végeznie. Rövid időn belül ő lett a lovász, tehenész, övé lett minden jószágkörüli munka, mivel piacokat fuvarozott a nagyapám. Három órákor kelt, megetetni, lecsutakolni a lovat, majd befogni a kocsiba. Míg a kedves bent nevetgélt, beszélgetett nagyanyámmal, sokszor hangosan gúnyolódva, úgy hogy hallja az Édesanyám, aki istállóban aludt a jószágokkal, míg a kedves a tisztaszobában aludt. A kedves rájött a nehéz életű asszony szeretetigényére, és hízkelkedéssel, magamutogató kedveskedéssel behízelegte magát, és nagy rafinériával, saját kedve szerint végezte a munka közül, amihez kedve volt. A háta mögött, amikor nem hallotta nagyanyám, kigúnyolta. Ha valamilyen dologhoz nem fűlött a foga, nyafogni kezdett, fáj a feje, vagy a hasa, és a drága Mama ugye megérti, ha most nem tud dolgozni. A kedves valamikor tehetős család sarja volt paraszti szemmel, de nagyon szerették a flancot meg a hasukat. Így mindig eladogattak egy kis földet, vagy egy pászta szőlőt, ami hét sort tett ki, meg aztán csak a kedves apja dolgozott a földeken. És a két kéz az csak két kéz, nem nyolc, mert volt egy leánytestvér és az anyjuk. Az anya bizonygatta: ő, majd később ők, szegény gyöngye nők nem bírják a nehéz munkát, a napot, vagy a szelet, esőt. Jól az ujja köré csavarta a férjét.

Nagyivó

Ezzel szemben az Édesanyám pici kora óta a korának megfelelő munkából mindig kivette a részét. Rá volt kényszerítve. Kilenc éves volt, meghalt az apja. Agyonította magát. Ha húsz hektó bor termett, akkor is meg győzte inni a barátaival. Amikor már kidőltek az ivócimborák, lerészegedtek, akkor a saroglyára könyökölt és onnan dirigált, folyamatosan szidta a nagymamát. Kedvenc mondása volt, „egyen meg a fene a kölkeiddel együtt”. Mert kilenc gyermek született, a felnőtt kort hatan érték meg. Öt lány egy fiú. Édesanyám az ötödik lány, és egyben az utolsó. Késői gyerek volt, közel egyidőben szült a legidősebb lány és az anya. Nemkívánt gyerek, szégyen volt. Meg is tett mindent a nagymama, hogy ne szülessen meg, két ember helyett dolgozott, emelgetett, mégis megszületett a gyermek. A „vakarcs”, úgy kapartak össze, mondogatta. Csecsemőkorú nagynéni lettem, cseperedve, mivel egykorúak voltunk, testvéremnek éreztem nővérem lányát.

Nagyapám dühe elől szétfutottak, olyan munkát keresve, amit úgy lehet végezni, hogy ne legyenek szem előtt, mert akkor az istállóba támolgott és istránggal, ami egy kettő centi átmérőjű kötél volt, jól elverte a nagybátyámat. Ő az istállóban lakott, mert kibírhatatlan húgyszaga volt, mert egy elhanyagolt hólyagbetegség következtében állandóan csöpögött a vizelete. A rendszeresen ismétlődő verések Édesanyám gyermeklelkét nagyon megviselték. Félelme ellenére odament a hangos jajveszékelésre és könyörögni kezdett, „Papa ne bántsa a Kárót”, ilyenkor elordította magát „eriggy innét, mer te is kapsz”. Emelte a kezét, hogy lesújtson, ilyenkor bizony elfutott, elbujdokolt. Ha lesújt, mivel nagy bika ember volt, nagy hassal, a pici lány biztosan összetörik. Fejletlensége, kicsisége a tifusz következménye volt, mert a betegség annyira eluralkodott rajta, hogy megvarrták a halotti ingét. Kihullott a haja, haldoklott. Nem is nagyon értette, miért kell néki felkelni, amikor nem bír megállni a lábán - tartani kellett nehogy összeessen -, és egyáltalán miért kap Ő új inget. Mégis felgyógyult, később utolérte a korabeli gyerekeket, és gyönyörű nagylánnyá serdült. Csak a haját sajnálta mindig, mert a betegség előtt két igen vastag copfja volt, felgyógyulás után a fele sem nőtt vissza.

Szégyen

Egy idő után úgy döntött Édesanyám, inkább vállalja a szégyent, és visszamegy a nagymamához, otthagyja az anyósáékat. Akkoriban ez szégyen volt, megszólták érte, de legalább emberi módon szobában alhatott, ágyban. Csattogott is utána a nagy papucsával, még ő méltatlankodott, mint aki nem érti, miért ment el, gondolom rájött: vége a szép életnek, mert neki és a kedvesnek kellett ezután elvégezni azokat a munkákat, amit azelőtt édesanyám végzett el. Hiányzott az ingyencseléd. Érdekes, de kicsi lány koromban hallottam a papucs csattogását, én is élénken emlékszem. Hatalmas bütykei voltak, ezért csak papucsba, de legalább két-három számmal nagyobb tudott járni. (Ezért csúfolta a kedves - a háta mögött - nagytalpúnak).

Nem tudta visszacsalogatni, pedig megpróbált mindent, de az ott töltött idő alatt kiismerte és nem hitt neki Édesanyám. Gondolom, még neki is kellemetlen volt az a magyarázkodás, amit katonafia felé kell megtennie, ha hazaengedik eltávozásra. Levélben már értesült a történetről, így eldönthette, ha egészségesen hazatér, Édesanyám után megy és az anyósáéknál folytatja életét a feleségével.

Káro

Amikor már nem kellett bujkálnia Édesapámnak, mint katonaszökevény, a felesége után ment, és az anyai nagymamámnál laktak tovább. Művelték a földeket, szőlőket, mert nagymamám már akkor is betegeskedett. Itt kapott szeretetet, mert a „fiam” megszólítás is érzékeltette, hogy szerette a nagymama. Egy idő után kezdett „kinyílni a szeme”, megváltozni, dirigálni kezdett. Megszületett a bátyám, Káro nagybátyám pedig meghalt harmincéves korában. Addigra nagyon elhatalmasodott rajta a hólyagbetegség. Nehéz élete volt, sok fájdalommal, megaláztatással. Igavonó baromnak használták. Édesanyám mindig nagy szeretettel beszélt az Édesanyjáról, kit Mamának szólított. Egyetlen egyszer beszélt róla elítélően. „Sohase tudom megbocsátani Mamának, miért kellett a Kárónak az istállóban meghalni.” Azt még csak értem, hogy a papa nem engedte, és szembeszegülni nem mert vele, félt tőle, hamar eljárt a keze. De halála után tehette volna a kamrába, amikor beköltöztek a „városba”, akkor lehetett volna emberi körülmények között. Igaz, nagy volt a szegénység, úgy főzték a szappant az otthon keletkezett hulladék zsiradékból, így be kellett osztani. A ruhákat akkor mosták, ha tényleg piszkos volt, külön ünnepi, piacos, otthoni és a határbeli földműves munkákhoz volt ruhájuk. A vizet esővizes kútból vödörként felhúzták kötéllel kézzel, a kaminba hordták, bográcsba melegítették, kukoricacsutkával, ízikszárral tüzeltek. Hamulúgot készítettek a víz lágyításához és a szappan spórolásához. Először leszappanozták, majd egy-két órai állás után kézzel dörögölték. Nehéz munka volt, mert a fehér vászonnak meg kellett adni a módját. Akkor a gatyák, alsószoknyák jó erős fehér vászonból voltak, a szoknyák slingelt aljjal, az ünnepiek sifonból. Nem lötyköltek mindennap, hanem két-három hetente.

Akkor a szülő szava szent volt, a gyerek nem bírálhatta felül a szülő szavát vagy döntését. A gyerekek „hallgass” volt a neve, még akkor is, ha felnőtt és még otthon lakott. Így ezzel az eszemmel most már tudom, hogy elhasznált rongyokat kellett volna beszegni, havibajos főkötőt varrni Kárónak, akkor nem csorgott volna a vizelete végig a lábán, és nem itta volna be a ruhája. Azokat pedig külön mosni, de honnan vettünk volna annyi szappant? - mondta eltűnődve a rég történeteken.

Héj-héj gyógyital

Édesanyám egyetlen egyszer mert ellenére tenni Mamájának. Igen erős fulladásos köhögési roham kínoztá, mellbetegsége volt, mert hevült állapotban vizet húzott a kútból és azonmód megitta. Leforrázta a tüdejét, ami nem gyógyult, csak súlyosbodott. Többször könyörgött Édesanyám, hogy engedjen doktort hívni, a válasz mindig: azt meg ne próbáld, fenyegetőzött. Mamája életét féltve vette a bátorságot, elment a doktorért, megkockáztatva, ha jobban lesz, verést vagy szidást kap. Az orvos megdicsérte Édesanyámat bátorságáért, így a retorzió elmaradt. Viszont a dióhéj és vöröshagymahéj teát szó nélkül megitta, amit főzött neki. Évek alatt sokszor sikerült visszaszorítania a főzettel a betegséget, időnként pörköltcukor teát itatott vele. Abban az időben Pestre hordták a kofák a dióbelet. Felvásárolták a diót, megtörtették, ilyen helyekről szerezte be a dióhajat, amikor az övék elfogyott. Hagymát pedig mindennap használtak. A szegények „almája” héjával gyógyított.

Nagyon takaros életet éltek mindig. Ott volt a sok föld, meg kellett művelni, bérést kellett fogadni, mert a nagyapám betegsége miatt a rá eső munkát valakinek végezni kellett. Sok volt a gyerek. A lányokat ruházni, stafirungozni, férjhezadni. Nagyapám halála után rengeteg orvosi költség maradt. Adósság. Évekig tartott, mire mindent kitisztáztak. Mindent eladtak, amit lehetett, tojást, tejet, túrót, tejfelt, tyúkot, disznót. Három évig nem vágtak disznót. Húst nagyünnepnap: karácsony, húsvét, búcsú, ettek. Tojást húsvétkor. Mire visszafizette Nagymama az adósságot, Édesanyám felcseperedett, akkor neki kellett a ruhákat, stafirungot gyűjteni. Büszkén mondogatta Édesanyám, hogy harminc öltözet ruhája volt. Hát ez nem semmi, akkor parasztosan járt, bő szoknyákban, alatta alsószoknyák. Igaz benne volt az ünnepi, piacos, városba menő, az otthoni és a piszkos munkára való festőruha. És ha olyan szempontból nézzük, benne volt a téli, tavaszi-őszi, nyári, akkor már nem is olyan sok. De ezt összeszedni egy özvegyasszonynak, dicséretére vált. Egy szoknyához és a hozzávaló blúzhoz hat-kilenc méter kellett, legalább kettő alsószoknya, tehát egy öltözethez tizennyolc-húsz méter anyag kellett.

Özvegykedett a Nagymamám, mert férfit nem engedett a közelébe, úgy meggyűlölte Nagyapámat, hogy meghagyta, ne merjék mellétemetni, ha meghal. Egyikük a temető egyik felén, a másikuk átellenben, a temető másik felében. A nagymama a Káró nagybátyám közelébe kíváncsozott. Sikerült is két méterre megtelepedni. Az En „fari Pannám”, mert így becézgetett. Elmondás szerint nagyon szeretett (biztosan én is Őt), mert mindig az ölében kuporogtam. Tiszta szívemből kívánom, nyugodjék békében.

Szénás lábam-szalmás lábam

Nagyapám sírjánál vegyes érzések kavarnak bennem és mindig Böske keresztanyám megsegényítése jutott eszembe. Kilenc-tíz éves lehetett, amikor csillagot rúgtak pajtásaival az óráközi szünetben, és egy rossz rúgás következtében kificamodott a lába csípőből. Nem vitték orvoshoz. Nagyapám nem hitte el a fájdalmat, egyik lábára szalmát, másik lábára szénát kötött, és körbe járatta: „szénaslábam-szalmaslábam”-ot kellett kántálnia, a részeg röhögő ivócimborái előtt. Így maradandó csípőficama lett keresztanyámnak. Tizenhét éves korában vitte el az orvoshoz, hogy tegyék helyre a lábát. De hát nem lehetett, el kellett volna törni a csontot és úgy műteni. Utána egy évig feküdnie, kímélnie. Tudta jól, röviden kiverne az ágyból, hogy dolgozzon, akkor meg minek? Lehet, még rosszabb lenne. Így élete végéig sántított. Ahogy idősödött, úgy súlyosbodott. Nehéz élete volt egy sértődékeny, morózus ember mellett. Hozzám mindig nagyon kedves és szeretetteljes volt, nagyon szerettem. Még egészen kicsi voltam, úgy hét-nyolc éves, de ha ott voltam, mindig segítettem vizet hordani a mosáshoz. Szörnyű volt néznie a bicegését, a kút és az almafa között, mely árnyékában mosott, úgy húsz-huszonöt méternyire volt. Nyári emlékeim vannak, hiszen télen a tizenkét kilométert nehéz megtenni. Ők hozzánk képest gazdagok voltak, mert keresztapám nagyon értett a gyümölcsfához és a szőlőhöz, meg hát ő lett a szülőgondozó, így nem kellett osztózni az örökségen. A földek mellett a tanya körül lévő szőlő és gyümölcsös ellátta őket munkával, de pénzzel is. Piacozott a nyári, majd az őszi gyümölcsökből, vitte a túrót, tejfelt, mert mindig állt a két ló mellett kettő fejőstehén, egy-két kecske az istállóban. Anyakoca gondoskodott a kismalacokról. A jószág ellátása, a főzés, kenyérsütés, mosás, szőlőhorolás-kötözés, mind a keresztanyám gondja volt. A gyümölcszedésbe is be kellett segítenie. Keresztapám később megtanult szőlőt ojtani, majd gyümölcsfát szemezni. A tanya mögött hagyományos elrendezésű szőlő, a szőlő között gyümölcsfákkal. Mindig oda ültette, ahová a megérzése diktálta. Volt is rajtuk annyi gyümölcs, hogy roskadoztak alatta, alá kellett támogatni az ágakat ipszilon végű, úgynevezett ágasfákkal. A tanya előtt szép akkurátusan, sorban, mértani elrendezésű sorokban almafák. Azokon megközelítően sem volt annyi gyümölcs, mint a szőlő közötti fák. Két fát szerettem nagyon, az egyik egy pogácsa almafa, a másik egy hatalmas cseresznyefa. Óriások voltak hatalmas ágakkal, kényelmesen befészkeltem magam az ágak közé gyümölcsöt enni és csendben figyelni a madarakat. Ha elég sokáig maradtam csendben, akkor elfogadtak és az orrom előtt ugrabugráltak. Ezeket a fákat még keresztapám felmenői ültették. Imádtam a szőlő illatát, a levelek csudafinom illatot párologtak, melytől a levegő különösen fűszeres volt. Most is érzem a homok forrását a talpamon. Szerettem a tiszta homokon heverészni. Egyszer segítettem rafiával szőlőt kötözni, elfáradván egy kis csemetefa alá heveredtem és elaludtam. Mivel a fa árnyéka kicsi volt, a nap pedig róta az égi útját, a fejemet jól megsütötte. Napszúrást kaptam, fél arcom jól megpirult. Bántotta is keresztanyámat, hogy nem figyelt rám. A jószágos piros arcával sajnálkozott: - Te lány Te lány! - Gyerekkorában sokszor mosdani küldték, mert azt hitték, pirosító van rajta. Jószágos asszony volt, kevés beszédű, nagy természettel megáldva, ha összeszólalkoztak valamin, amiben nem értettek egyet keresztapámmal, hetekig nem beszéltek egymással. Konok hallgatással kerülgették egymást és tették a dolgukat. Nem volt könnyű gyermekkor egyetlen fiuknak, kit apja sohasem szeretett igazán, semmi nem volt jó, amit tett, még az élő fába is belekötött. Nem bocsátotta meg sohasem keresztanyám egykori sajnálatos megnyilatkozását, amikor állapotos lett és megbizonyosodott róla, neki rontott és azzal vádolta - CSÚFFÁ TETTÉL. - Ez a vád beleégett a lelkébe. Kivetítette a fiúra, és akkor megfogadta, ő sohasem teszi többé „csúffá” a feleségét. Amikor hazajött az orosz hadifogságból, keresztanyám szeretett volna egy kislányt,

de hiába könyörgött, nem volt hajlandó gyermeknemzésre. Akkor tudta meg, mennyire megbántotta a férjét a váddal, amivel illette, bánta, de nem volt megbocsátás. Keresztanyám imádattal csüngött egyetlen gyermekén, próbálta kettőjük helyett is szeretni. Amikor csak tehette, igyekezett elvenni a bántások életét, magára vállalva sok mindent, ne a gyerek kapjon. De a permetezés alól nem tudta kimenteni a fájó lába miatt, ami az évek múlásával egyre többször fájt. A háború alatt és még évekig neki kellett besegíteni apósának szőlőt nyitni, metszeni, kapálni, vetni, aratni, mert szántó is volt, a háztartás, egy terhelt anyós, és egy kisgyermek. A szülés után korán és sokat dolgozott, el is ment a teje. Abban az időben nem volt tápszer, így tejben áztatott kenyeret kapott a csecsemő. Anyósa terheltsége súlyosbodott, be kellett zárni, mert közveszélyes lett, először csak kóborolt, eltévedt, nem tudott magáról, volt hogy szárkúpan, a fagyos földön alva találtak rá, egy szál pendelyben. Később őrjöngeni kezdett, ekkor zárták be, és egy kis ablakon adták be az ételt. Keresztanyámat nagyon megviselte az őrjöngés, valamiért a látása is ingerelte anyósát, az ételt sem tudta beadni néki, mert a tiszta pillanataiban is szidni kezdte, ha meglátta.

A megnemértett fiú

A kereszttestvérem - mert akkor így volt szokás mondani, ha oda-visszakereszteltek, az én szüleim keresztelték őt, minket a testvéremmel az ő szülei - korán gyerekfejjel munkára fogta Keresztapám. Kötelezte a nehéz, sokszor erejét meghaladó fizikai munkák elvégzésére. Apelláta nem volt, így nevelték őt is, mondván: mégis ember lett belőle. A nyolc osztályt elvégezte, mert akkor már törvény volt rá, de továbbtanulásról szó sem lehetett, mert ott volt a sok dolog. Megállni nem lehetett, mert rögtön rákérdezett: - nincs semmi dolgod? Pontosan tudta a kirovando munka mennyiségét, amibe még nem szakad bele és beteg sem lesz. Tizenhat éves korában számára édesapja napszámba vállalt permetezést, nehogy az otthon elvégzendő munkák után unatkozzon. Így korán megkeményedett, szótlan lett és kevés beszédű. Jóképű, dolgos, szorgalmas legény vált belőle, aki csak időnként elégedetlenkedett, mormogott az orra alatt, nyíltan nem mert szembeszállni az apjával. Sok kicsi sokra megy elvén, amikor a sérelem, megbántás, megaláztatás tarisznyája megtelt, egy újítási javaslat melletti hangos kiállása miatt - ami ésszerű volt, mégis elutasításban és rendreutasításban volt része -, kenyértörésre vitte a dolgot. Nehogy a csibe tanítsa a tyúkot, hogyan kell tojni - mondta Keresztapám. Az volt a vágya a kereszttestvéremnek, hogy ha már ennyit kell keményen dolgoznia, egy motort szeretne kapni, de mivel a pénzt, amit keresett, le kellett adni a szülőknek, erélyesen el lett utasítva. Elhagyta a szülői házat és elment Pokodra a Tsz-be szerencsét próbálni, mivel szinte mindenhez értett, amit egy gazdaságban végezni kellett, ezért szívesen alkalmazták. Keresztapám pedig dörmögött magában és dolgozhatott kettő helyett. Nagy szűgyen érte, mivel egyes gyereke van, az is otthagya. A szorgalmas ember megtalálta számítását a Pokodi Tsz-ben, így a fiú egyszer csak hazapöfögött nagy büszkén az akkori ásszal: egy nagy PANNÓNIA motorral. Nagy meglepetés, de egyben nagy, élettől kapott pofon is volt az apának, hogy a megnemértett fiú, akinek a javaslatait meg sem hallgatta, idegenben boldogul. Így enyhébbre vette a dolgot, elkezdte hazacsalogatni. A fiú hagyta, hadd főjön egy kicsit a levében, majd mivel ő sem akart a saját gazdaság mellett más keze-lába lenni, hajlandóságot mutatott hazamenni, azzal a kikötéssel, hogy ezentúl meghallgatja javaslatait, és bizonyos jogai lesznek. Egy idő után kezdődtek a piszkálódások, melyek végleg megmérgezték a szeretetet, mely lehetett volna kettőjük között. A munkába menekülve tette a dolgát. A legénnyé érett fiatalember életében beköszöntött a második legszebb dolog, amit a földi ember megkaphat - első az egészség. Szerelmes lett egy Fanni nevű szép, de szegény lányba. Viszontszerették, így már ő is szépnek látta, érezte e földi életet. Itt pedig keresztanyám keményített be: nekik van mit a tejbe aprítani és egyes gyerek, hát ne vegyen el szegény lányt. Hiába a mindent felülmúló nagy szerelem, az ellenzés erős, így elmarad a két fiatal egymástól. Nagy csendesség lopódzott közéjük, ha lehet, még kevesebbet beszéltek egymással Tudván kinek mi a dolga, tették, de a fájdalom, a megbántás szinte foghatóvá vált. Valószínű az igaz szerelem nem volt élő a két szülő között, mivel tudomásom szerint kommandálás útján kerültek össze. Kevésbeszédű Keresztapám bár jóképű volt, nem volt kenyere az udvarlás, keresztanyám szépsége ellenében ott volt a sántasága. Így jó voltak egymásnak és már benne voltak a korban, jóval túl a húszon.

Nagy árat kérő szerelem

Teltek a dolgos évek, a fiú el-eljárt bálba, mert ezt kiharcolta magának, egy búcsúi bálban megakadt a szeme egy szép, szőke, kékszemű, jó alakú fiatal lányon. Formás keblekkel, darázsderékkal, vidáman nevetgélve, élvezve, hogy a fiúk kézről kézre adják, úgy táncoltatják a gyönyörű világoskék bársonymintás üvegnylon ruhájában, mely habosan körülöleli alakját. A fiú figyel mereven, bűvöli bálról bálra, csak az Isten tudja - meg ők - mennyi idő múlva gyűjt annyi bátorságot, hogy megszólítsa. Cupido nyila elindul és célba talál. Kivirul a fiú lelkében minden, szebben csiripelnek a madarak, kékebb az ég, még a pipacs is pirosabb. Elkezd kíségetni a lányt, és ennek híre megy. Valahogy az anya fülébe is eljut. És akkor beüt a mennykő. Ezt a lányt is szegényelli az anya. Lassan, de biztosan éket ver a két fiatal közé, mivel a fiú nem akar ellenére tenni szeretett, sokat szenvedett anyjának, így a bimbózó szerelem csak bimbó maradt. Így a leszegényezett Grós lány más udvarló közeledését fogadja, mely házasságban teljeseedik ki. Nagy csalódás volt szegény fiatalasszonynak, akihez hozzáment, más ember lett férj korában. Durva, iszákos, verekedős, a viselős asszonykából kitaposta a gyermeket. Borgőzös kábulatában az áldott állapotú asszonykát, ki az ő vérért hordta, addig ütötte-verte, amíg összeesett, végül megtaposta. Majdnem ráment az élete, a kórház után hazavitték a szülők, véget vetve a szenvedésnek. Sokáig lábadozott testileg, a lelke még tovább gyógyulgatott. Amikor felépült, mindennel és mindenkivel dacolva, vállalva az anya ellenállását, kereszttestvérem újból elkezdett közeledni a szeretett nőhöz, akit feledni nem tudott, magában keseregve, hiszen ő is hallott a félresikerült házasságról. Addigra valamennyire megteremtette a szülőktől való függetlenségét. Vettek a városban egy házat, amit újíthatni, renoválni kellett, így jobbára ott lakott a mesterekre figyelve. Ide vitte asszonykáját, mert házasságban teljesedett ki kapcsolatuk.

Tizenhét év

Rövidesen megszületett picinyke kisbabájuk. Boldog apuka lett így harmincon túl. Szőkeségét, szeme kékségét anyjától, arcformáját apjától örökölte a pici. Olyan igazi vegyes baba lett, aki felcseperedve gyönyörű nővé serdült. Született egy fiú testvére, aki alig volt pár éves, amikor nagyon súlyosan megbetegedett, vérbetegsége lett. Embertelenül sokat szenvedett, volt kemoterápia, csontvelő-átültetés. Szinte éveket töltött kórházban, de megkapta a kegyelmet a földi életre, csodával határos módon meggyógyult, fennen hirdetve létével az orvosok és a szülők áldozatos munkáját. Amikor már fellélegeztek a szülők a kritikus öt éven túl, megbetegedett a nagylány. Először csak fáradt volt, majd sokat rosszul érezte magát, ami a szülők számára érthetetlen volt. Kórházba került, ahol hamarosan kiderült: nagyon nagy baj van. Kecskemétről a László kórházba került, itt küzdöttek az életéért. Számára is nyilvánvalóra vált a baj, mert nővértanuló volt és latinul is tanult, így kiböngészgette a betegségét. Levették a lázlapot, hogy ne kísérhesse figyelemmel az állapota rögzítését. Rettentő sokat szenvedett, elérte az apai nagymama testvérein és annak gyermekein végigvonuló daganatos megbetegedés. A hat felnőtt kort megért testvér közül csak keresztanyám nem betegedett meg rákban, de neki ott volt a csípőficam. Ebben a családban az unokák betegedtek meg. A gyönyörű szőke, kékszemű, csodálatos sűrű, szépívelésű szemöldökével, halk szavával, intelligens modorával megtetszett a Jóistennek, mert hazahívta. Tizenhét évesen, alighogy az első szerelmet megélte, borzasztó kinszenvedés után kilehelte lelkét. A szülők, az orvosok mindent megtettek, amit emberileg lehetett, de mindhiába. Az utolsó földi napján is próbálkoztak az orvosok a lehetlennel, repülőgéppel hoztak egy különleges injekciót Angliából, de hiába. Az édesanya végig ott volt vele, végigélve a szenvedését, a fájdalmát. Elsírta minden könnyét ott, ahol senki sem látta, leánykájára pedig jókedvűen mosolygott, vigasztalta, erőt adott, pedig belül a lelke üvöltött a fájdalomtól. Az anya lényének egy része meghalt a leányával együtt. Hogy hogyan bírta ki, illetve hogyan bírták ki, Isten a megmondhatója, Ő adott erőt a tragédia elviseléséhez. Élni kell, dolgozni kell, a holnapra is új nap jön. Kesergett is keresztanyám, a nagymama - miért nem én mentem el, hiszen éltem már eleget, de ez a fiatal lány - és szemei a messze-ségbe révedtek. Szerette őt, a kicsi segítségét, vigaszát. Ennyire fiatalon nem halt meg senki sem, a testvérek sem a gyermekeik közül. Károly nagybátyám harminc, Franciska nagynéném huszonnyolc, lánya, aki nékem első unokatestvérem hatvan, Krisztina nagynéném harminckettő, lánya Erzsébet harminckettő, másik lánya Anna ötvennégy, fia Ferenc ötvenhat, Vera nagynéném hatvan, Édesanyám hetvenkilenc éves korában halt meg daganatos betegségben. Vera nagynéném lányát és unokáját is megoperálták daganattal, Ők hála Istennek élnek.

A munka megszállottja

Nagyon sokat gondolkodtam, elmélkedtem kereszttestvérem és gyermekei kapcsolatán. A viselkedési minta bevésődött, öröklődött apáról fiúra. A megnemértett, sokat molesztált fiú, ahogy idősödött, ugyanúgy kezdett viselkedni a kislányával, később a fiával, mint vele az apja. Állandóan talált számukra a korukhoz megfelelő, elvégezhető munkát. Elfelejtette, milyen nehéz volt neki, hogy nem élhette a gondtalan gyermekéveket, nem játszhatott, mert a játék haszontalanság volt. Csak munkában tudott gondolkodni. Nem kocsmázott, nem nőtt, káros szenvedélye a szakadásig fokozott munka. Neki sem volt könnyű, a Tsz-ben dolgozni, az egy katasztrális hold szőlő-gyümölcsös háztájit művelni, terményeit eladni, lovakat tartott, ekézést vállalt, részkukoricát művelt, mert a szemestermény kellett az állatoknak. Két tehén állt az istállóban, nekik zöldtakarmány is kellett, így járt a határba kaszálni elhagyott területekre és az utak szélére és vitte haza frissen. Fanninak a feleségének is volt munkahelye nyolc órában, az övé volt a tehének gondozása, fejése, a tej feldolgozása, híresen finom túrót, tejfelt készített, legalább tíz disznó rőfögött az ólban, melyeket moslékolni kellett. A moslékhoz az aprókrumplit meg kellett főzni, összetörni és forrázott korpával és kukoricadarával elkeverni. A zöldet, a paréjt is nagyon szerették, és a felsoroltakhoz jön a háztartás, mosás, főzés, takarítás, gyerekek gondozása. Úgy futkostak egyik teendőtől a másikig, hol a tehének elől ízikelni, vizet vinni az állatoknak, most zöldet adni, de már takarmányrépát darálni, zöldet szecskavágózni az abrakhoz, leszórni kukoricadarával, mert eljött a fejés ideje. Annyi munkát összevállaltak, hogy mindig siettek, mégsem értek soha a végére. Egyet elvégeztek, de mindig legalább tíz elvégzendő maradt. A gyerekeknek is megvolt a korukhoz való munka, azt viszont kötelességük volt elvégezni, mert ha nem, akkor volt szidás, korholás. Nehéz dolguk volt a gyerekeknek, mert már egészen más világ járta, mint az apjuk gyerekkorában. Ami akkor elfogadott volt, negyven évvel később a gyerekek háborogtak. Az iskolai foglalkozások nagyrészt leterhelték a gyerekek szabadidejét, különböző szakkörök, fakultatív foglalkozások, amikre szinte kötelező volt elmenni. Akkor még volt ifjúsági mozgalom, amit komolyan vettek, a kislány népi táncos volt gyönyörűen táncolt. Nekik segíteniük kellett. Meg is volt mindenük, amire szükségük volt, szépen gyarapodtak. Azután jött a kisfiú betegsége, nagy bánat, nagy teher és még nagyobb költség. Ebben az időben az apára még több munka hárult, mert Fanni, a feleség sok időt töltött a kórházban a kisfiúnál. Majd Anni mozgásszervi eredetű betegsége, mely a bénulásig fokozódott. Hosszas kezelés után újra megtanult járni, a férje Jákóhalmáról járt Harkányba vezetgetni a feleségét. Pár dolgos év elteltével jött a kivédhetetlen, elkerülhetetlen végzet: a nagylány betegsége, halála. A nagy kaszás nem átallott töről metszeni ily fiatal virágszálat. Az igaz derű, jókedv, nevetés messzire elkerülte a házat hosszú időre. Fanni a temetőbe járt mindennap sírni és beszélgetni a lánya lelkével, így vigasztalódott, a bánatos apa még jobban a munkába temetkezett, holtfáradtra dolgozta magát. Este beájult az ágyba, jött a jótékony alvás, nem kellett gondolkodni. Soha nem lett az az ember többé, aki volt. Ideges, kiabálós, türelmetlen lett. A mezőgazdaság válsága, majd összeomlása olyan mértékben kihatott az idegrendszerére, hogy a léteért aggódott. Ha egy ideig nem volt eső, úgy gondolta kiszárad minden és az állatoknak nem lesz mit enni. Nem látta életének értelmét. Sötét gondolatok ülték meg elméjét, melyek arra ösztönözték, hogy önmaga vessen véget életének. Elkezdte vonzani az ásott kút mélysége és ez a vonzalom végzetes lett. Az első próbálkozását észrevették, de minden elővigyázatosság, odafigyelés ellenére a második sikerült. Bevégeztetett. Most a lánya mellett pihen.

Harminckét év

Akit nem ismertem, Krisztina nagynéném, mégis Édesanyám elbeszélése által megrázó emlékeim vannak. Hogy hány éves korában ment férjhez, nem emlékszem, de arra igen, hogy kommandálás útján. Akkor bevett szokás volt így házasodni, ha a lány a húszat, a férfi a harmincat megközelítette vagy meghaladta. Itt a férfi anyja választott, mondván: dolgos, erős asszony kell a fia mellé. Örökbe fogadott gyerek volt, bár a nevükre vették, mindenki tudott róla. Az újasszonyt igen hamar kemény munkára fogták. Kint a határban minden mezőgazdasági munkára parancsolta az anyós, még ha férfimunka is volt az. Ingyencseléd kellett nekik, mondogatta Édesanyám. Áldott állapotba kerülve ugyanúgy megkövetelte az anyós a nehéz fizikai munkát. Ő pedig nem mert ellentmondani, a férje pedig nem vette vagy nem akarta pártfogásába venni. A vajúdas megkezdődéséig dolgozott. Nagyon nehéz szülés volt. Agyonfáradt, kizsárolt teste nehezen tudta megoldani az új élet világrahozatalát. A szülészorvos kijelentette: három évig nem eshet teherbe. Valószínű belső sérülései lehettek, mert nem tudott kellőképpen kitágulni, így a babát úgy nyomták ki belőle, a doktor a bábaasszonnyal. Meghagyta a doktor, rendesen feküdj ki a gyerekágyat. Ebből semmi sem lett, mert az anyós idő előtt kiparancsolta az ágyból. Abban az időben hat hét gyerekágyat feküdtek. Ez idő alatt a család többi tagja főzött, mosott, ellátta az állatokat, dolgozott a földeken. Ez nagyon jó szokás volt, mert ez idő alatt a gyerekágyas megerősödött. Hiszen akkor a főzés is úgy volt, hogy fát kellett vágni, gyújtóst aprítani, begyújtani, vizet hozni a kútról, a pincéből, a kamrából behozni a főznivalót. Ha tyúkhúsleves akart főzni, kergethette a tyúkot, mire megfogta, vizet forralt, elvágta a nyakát, ha kiszervenedett megforrázta, megkopasztotta, felbontotta, feldarabolta, ezután kezdetett főzni.

A háromévnyi szülési tilalom ellenére egy év múlva megszületett a második kislány. Ekkor már az orvos a több szülést tiltotta meg, mert rámehek az egészsége, az élete. Ennek ellenére kilenc hónap múlva megszületett a fiú. Három év - három gyerek. Nagy természetű lehetett a sógor, mert nem tudott parancsolni magának, nagyon kedvezett a szerszámának, a feleségére egyáltalán nem vigyázott, csak használta. Az első gyermekkel vajúdo nagynéném az Édesapám vitte a szülőotthonba, mert nem tudott megszülni, a férj pedig gyámoltalanul kullogott utána. Az a zsidó orvos volt a szülőotthonban ügyeletes - mert éjszaka volt -, akit katona korában megmentett a deportálástól. Kis idő múlva kiszól az orvos, gyere csak be Vencel, és ingerülten kérdezi. - Ez az asszony a te feleséged? - Nem, a vőtársamé, ő a sógornóm. Mi a baj vele? - Az, hogy ezzel a vajúdo asszonnyal, rövid idővel ezelőtt együtt volt a férje. - A vizsgálat alatt az orvos számára egyértelművé vált, friss ejakulátum van a szülőcsatornában, és egy vajúdo nő nem kíván férfival lenni, szabályosan megerőszakolta. - Na küldd csak be a férjet! - Úgy kiabált az orvos, hogy zengett a kórház. Lehordta mindennek, azt mondta: még az állatok is különbek nála. Tudta a sógor, minden kihallatszott. Ezután nagy lett a távolságtartás, mintha nem is lettek volna rokonok. Ha a két nővér összeházaszkodott, akkor beszélgettek ki magukat.

Az egymást követő szülések, a ki nem feküdt gyerekágy, a kíméletlen sok munka kikezdte a fiatalasszony egészségét. A harmadik gyerekszülés után elkezdett sorvadozni, betegeskedni. Öröme nem sok lehetett szegénynek, mert az anyós kivette a gyermekek nevelését a kezéből. Ő volt a gyerekekkel, szabályosan az anyjuk ellen nevelte Őket. Nem kapott szeretetet, csak munkát, de azt minél távolabb a gyerekektől, mindig kint a határban vagy a szőlőben. Neki kellett a szőlőből haza dragacsolni a gyümölcsöt, nyolc-tíz kilométerről a gyenge testével, ami súlyosabb volt, mint az ő súlya. Nagyon beteg lett, kórházba került, az orvos megtiltotta a

munkát. Hazakerülve egy hét után kiküldte az anyós a kukoricaföldre szárat vágni. Délután bekéredzkedett a közeli tanyába, engedjék egy kicsit megpihenni, mert nagyon rosszul érzi magát. Mondta is a tanyás gazda feleségének, én nem sokáig élek, én meghalok. Ez a nap lett az utolsó határban végzett munkanapja. Megadta magát a végzetének, többé nem épült fel. Halálakor a középső kislány úttörőtáborba készült, a temetés napján kellett volna utazni a táborba - hát elutazott - mivel őt nem érdekelte a temetés. Szegény asszony, még a halála sem érintette meg a kislánya szívét. Ez a kislány ugyancsak harminckét évesen halt meg. Ugyanabban a betegségben - méh és petefészek daganat -, amiben az édesanyja, aki harminckét éves volt halálakor.

Kenderkóc

Franciska nagynéném is fiatalon hagyta itt nyolcéves kislányát, akit ugyancsak Franciskának hívtak. Bélytuberkolózisban betegedett meg, sokáig betegeskedett. Amikor már a doktorok reménytelennek, menthetetlennek nyilvánították, javasolták, hívják a papot hozzá, hogy még meg tudjon gyónni. Kétségbeesésében Vince sógor, a férje, elment a még élő, de nagyon idős javasasszonyhoz, aki régen sok menthetetlenen segített. Elvitték lovas kocsival a nagybeteghez, akinek óriási hasa volt, mert ahogy mondta, megült benne a víz. A javasasszony kenderkócot kért, de nagyon sokat. Vince sógor nyakába vette a várost, és az idős asszonyoktól, akik még fontak rokkán kenderfonalat, kikönyörögte a kenderkócot. Nyár volt, rekkenő hőség, a gyógyító asszony kivitette a beteget ágygal együtt az udvarra. Leárnyékolta a felső és az alsótestét, csak a hasát hagyta fedetlenül. Felső teste egy fa árnyékában, a lábainak pedig árnyéket készített. Egy nagy halom kenderkócot tett a hasára, és meghagyta minden nap, amikor a legmelegebben süt a nap így tegyenek a beteggel. Így az én nagynénémet tizenegy órától három óráig gyógyította a nap. És csodák csodája meggyógyult, igaz nagyon lassan, már hidegre járt az idő, amikor lábraállt. Elment a doktorhoz, aki lemondott róla, hát annak táva maradt a szája, meglepetésében csak hebegni-habogni tudott. Azt hitte, már régen meghalt és a temetőben pihen. Akkor hallott a különös gyógymódról. Nagynéném meglátogatva az idős gyógyítóját, nagyon köszönte az életét. A javasasszony a lelkére kötötte, ne üljön soha hidegre, sohasem fázhat fel alulról. Ez lett a veszta. Mivel már egészségesnek érezte magát, elkíváncozott templomba. Nagyon kemény hideg tél volt akkor. Az óvás, a féltés ellenére a nagymisére ment, ami a leghosszabb ideig tart, nem bírta végigállni, leült és nagyon felfázott. Olyan komoly bélbetegséget kapott, hogy ebből már nem gyógyult fel. Elment a gyógyítója után, mert az időközben elaludt mindörökre. Férje, aki imádásig szerette, évtizedekig gyászolta, soha nem volt nő az életében, most már együtt vannak.

Elkészülődés

Az Édesanyám örökségéből építtetett ház eladásának több oka is volt. Mivel az apai nagyanyámék telkén épült végről, túl közel volt hozzánk az anyós. Ahányszor Édesapám átment a szülői házhoz, hiszen volt egy kertkapu, annyiszor veszekedett Édesanyámmal, mert a nagyanyám mindig felhergelte. Ilyenkor mindenben hibát talált, ha ivott, akkor a keze is eljárt. Rettenetesen féltékeny volt, így Édesanyám sokszor kesergett, bánkódott az oktalan vádaskodás miatt. Ő járt a csalitosba, magából indult ki. Egyszer enni vitt egy tanyára Édesapámnak, nehézkesen, mert szülés előtt állt és egy nőt is talált ott, akinek semmi keresnivalója nem volt a pálinkafőzésnél. Elkergette a nőt, de ő visszaugrott és ujjain számolva mondta: először is, másodszor is, harmadszor is különb vagyok nálad, mert engem szeret az urad, nem téged. Szerencséje volt, nagy hassal nem verekszik egy nő, különben megtépte volna. Édesapám a felelősségre vonásra csak heherészni tudott, kaptatosan dadogott, mert a féldecik már decikké gyarapodtak a gyomrában. Magát ma született bárányként beállítva bizonygatta az ártatlanságát.

Ármánykodás

Ikertestvére a féktelen ivászatból hazatérőben, részegen kerékpárral teljes erőből nekikerék-pározott egy megtermett fának, a bicikli váza szétcsapta a heréjét. Kórházban megműtötték, lábadozás után hazaengedve szigorú fekvést és alkoholtilalmat rendelt az orvos. Felesége minden munkát átvállalt a felépülés reményében. Pár napi otthonlét után a szőlőpermetezésből hazatérő feleség nem találván a férjét, keresésére indult és a kocsmában találta meg, ott iddógált a cimborákkal. Haragra gerjedvén a feleség megfenyegette, ha még egyszer a kocsmában találja ittasan, akkor mehet permetezni. Ha kocsmázni, inni bír, akkor dolgozni is bír. Sajnos nem tartotta magát az orvosi tilalomhoz, a feleség kéréséhez, a fenyegetés dacára kocsmázott, így felépülése előtt dolgozni kezdett. Kocsmai ivászatból hazatérőben újból elesett a biciklivel, szétcsapta a váz a másik heréjét is és a műtési sebe is felszakadt. Újból műteni kellett, most már hosszú volt a kórházi tartózkodás. Hazakerülve nehezen épülgetett. Mikor már úgy gondolta jól van, újból elmerészkedett a kocsmába. Egy felesre, a felesből kettő lett, és ki tudja hány. Újból elesett. Kórház, tüdőgyulladást kapott, és hiába a fiatal szervezet, meghalt. A fiatal feleség özvegységre került. Egy idő után szemet vetett az Édesapámra. Nyíltan felajánlkozott néki. Minden női praktikát bevetett, hogy elcsábítsa. Nagy kujon volt, szerette a nőket (meg szerette is Édesanyámat), de erre nem volt hajlandó. A testvére elárulásának érezhette, vagy nem tetszett néki, nem tudom, de Édesanyám segítségét kérte, ne küldje őt a kedveshez a férfimunkát elvégezni. Akkor az volt a szokás, ha a családban a férfi meghalt, a közvetlen rokonok segítették az első időben elvégezni a nehéz munkát. A sógornő annyira megharagudott, hogy nem tudta elérni a célját, hogy megfenyegette Édesapámat, amiért nem kellett néki, azt kiabálta: megmutatom néked, hogy megfűjja a szél a gatyádat. Elkezdte híresztelni, hogy a férje az ikertestvére miatt halt meg, mert összeverekedtek és megrugdalta. Ebből egy szó sem volt igaz, így nem történt semmi. Látva, az ijesztgetés, a rossz hír keltés nem tette meg a hatást, amit várt, jóba lett egy hatósági emberrel és feljelentette Édesapámat. Nem lett ügy belőle, mert az orvosi és kórházi papírok bizonyították, hogy nem volt idegenkezűség. Akkor is volt a kóreseten lejegyzés. A kedves lehetetlenné és nevetségessé tette magát. Mégis nagyon sokat ártott Édesapámnak, mert tiltott pálinkafőzésért ügye lett a hatósággal, és mindenkinek nem győzték volna elmondani az igazságot. A köztudatban elterjedt, hogy Édesapámnak köze van a testvére halálához, és egyik ember mondta a másiknak. A saját anyja is kételkedett, csúnyán összevesztek, mert a kedvesnek hitt nagyanyám. A kedves ármánykodása után a rokonok kapcsolata megszűnt, nem volt szerencsés a férfiaknál és elköltözött egy közeli városba.

Idegenben

Édesanyámnak nagyon elege lett a nagyanyám ellenségeskedéséből. Így beleegyezett, hogy eladják a házat és röghözkötődő, tősgyökeres jákóhalmi szülött létükre elköltöztek Hatházára, hátrahagyva minden rokont. Hogy hogyan esett a választás erre a falura, nem tudom. A házat rossz üzletember lévén, olcsón, áron alul adta el az Édesapám. Hogy miért nem vettek másikat, nem emlékszem, azt hiszem, építeni akartak újat, de nem volt telekosztás, így várni kellett. Házbérbe laktunk a Slézinger féle házban. Ebből az időből van a tóbaeséses emlékem. Szüleim fejősgulyások lettek a termelőszövetkezetben, hogy ne kelljen házbérbe lakniuk, kiköltöztünk a munkahelyükhöz közeli szolgálati lakásba. Szerették Őket, mert szorgalmas, állatokhoz értő, dolgos emberek voltak. Elkezdtek gyarapodni, vettek házhelyet. Egy alkalommal átirányították Édesapámat a gyümölcsös telepítéshez, mert emberhiány volt és nem haladt a faültetés. Nekik hajnali három órától nyolc óráig, délután pedig négy órától kilenc óráig kellett az állatokat gondozni és fejéshez előkészíteni, majd fejni a teheneket. Napközben volt szabadidő, így később is kilátogatott a gyümölcsösbe segíteni. Az agronómus felfigyelt az édesapámra, szerinte nagyon ügyes és jó felfogóképességű ember, akinek tanulnia kell. El is látta könyvekkel, az volt a terve, hogy beiskoláztatja, de addig is ismerkedjen a gyümölcsfafajtákkal, telepítési módokkal, növényvédelemmel. A tanulásból nem lett semmi, mert annyira nem akarta lekötni magát. Később kegyvesztett lett, mert az ellenforradalom (ami később forradalom lett a történészek szerint) megszédítette az embereket, feltételezem egy kis bátorító ital is rásegített, mert leverték a vöröscsillagot a tanácsházáról. Ez a tett kihatott a későbbi életünkre. Fizikailag nehéz munka a fejősgulyáság, mert személyenként harminc tehenet kellett almozni, etetni, tisztítani, mosni a teheneket, a tejesevényeket kimosni, forrázni, majd a teheneket kézzel fejni, a tejet leszűrni és szállításra előkészíteni. Voltak nagyon nehezen tejelő tehenek, melyeket kínszenvedés volt fejni, mert úgy kellett kikönyörögni belőlük a tejet. Édesanyám kezei úgy kikészültek, hogy az ujjait nem tudta behajlítani, mert hurka vastagságúra dagadtak. Javulás után a nehézfejős teheneket Édesapám átvállalta. Ő birkózott meg velük. Elkezdtek az építési anyagot vásárolni a telekre. Ekkor Édesapám hazalátogatott Jákóhalmára a szüleihez, mert bármennyire is haraggal váltak el, mégis vágyódott a szülőhelyre. Ekkor kezdte hazacsalogatni nagyanyám, költözzön vissza, mert nekik csak egy gyerekük van, és hát ott van a gazdaság, a földek, úgylis az övé lesz. Ígéretett fűt-fát csak hogy meggyőzze.

Újra a szülőföldön

Édesanyám hallani sem akart a költözésről, már a nehezén túl volt, kezdett megszokni, meg hát építkezni fognak. Édesapám győzött. Áron alul eladtak mindent és visszaköltöztek Jákóhalmára. Jött azonnal az első pofon, mehettek az istállóba lakni, mert a tisztaszobába nem engedte Őket nagyanyám. A pénzükön lovat és lovas kocsit vetetett nagyanyám. Kezdődhetett a vég nélküli nehéz robotolás. Én úgy gondolom, amikor elköltöztek Édesapámék, rájött nagyanyám, nekik kell megművelni a földeket, szőlőket, igen ám, de már elég idősök voltak az ilyen nehéz munkához, így bérművelésre adták. Így okoskodhatta ki: jobban jár, ha haza csalogatja az ingyen munkásokat, a föld pedig többet ad, mint a bérleti díj. Édesapámnak nagy csalódás volt, hogy nekik kellett a kis pénzükön megvenni a lovat és a kocsit, pedig nagyanyámnak a szalmazsákban volt az a pénz, amit kapott a saját kocsijuk és a lovuk eladásakor. Az ígéreteit nem tartotta be a nagyanyám, így a torzsalkodások egyre sűrűsödtek. Még az apró dolgokban is korlátozta őket, hogy mikor nyithatja ki a nagykapu másik felét Édesapám, vagy kapálni ne kocsival menjenek, hanem gyalog. Nagy kegyesen megengedte, hogy legalább a ló vigye általvető iszákban a hátán a vizet, élelmet, szerszámokat. Egy ilyen alkalommal a lovat vezette ki Édesapám az utcára és az iszák megakadt a kapu ki nem nyitott szárnyába, az állat megugrott, rá a lábára és szétcsapta. Fájdalmában és az összeroncsolt lábfejét látva (a lábán pacsker, szíjakkból álló szandál volt) iszonyúan elkezdett kiabálni, szidta nagyanyámat, lehordta szívtelennek, kegyetlennek zsugorinak, erre ő kiutasította a sebesült lábával, menjen oda, ahová akar, vagy ahová beengednek bennünket. Két hónapig laktunk ott és kirakott minket az utcára. Ez idő alatt történt az én második hazugságom. Nagyon szegények voltunk, minden pénz a kocsira és a lóra kellett, így nem kaptunk még egy szem cukrot sem. Édesanyám elküldött az áruházba füzetet venni két forinttal, mert betelt a füzetem. Megláttam a sok finom édességet, mivel nagyon ettem volna cukrot, kikapartam a füzet valódi árát az ötven fillért, és két forintot írtam rá. A pénzen cukrot vettem és mindet megettem. Hazaérve Édesanyám rájött a csalásomra. Kérdezte, hol a maradék pénz, Én persze tagadtam és állítottam ennyibe került. Hiába a beígért verés, kitartottam hazugságom mellett. Beáztatott egy kötelet és nagyon megvert. Ütött, beleadva minden csalódását, keserűségét, szinte esztét veszítve. Elájultam, erre még jobban vert, majd ő kiveri belőlem az igazságot. A nagyanyám szedett ki a kezei közül, aki szeretetet soha nem mutatott, azzal a szavakkal: még agyonvered ezt a lányt. Míg vert, megfogadtam, ha életben maradok, soha nem hazudok. Ebben az időben soha nem láttam mosolyogni és nagyon hosszú időnek kellett elteltie, hogy a szája szegletében egy félmosolyt lássak. Nem szerettem ott lakni, mert nem lehetett játszani semmit, játékunk nem volt, így egyszer felmásztam a szalmakazal tetejére megnézni, milyen onnan a világ. Az én szelíd nagyapám úgy megvert ostorral, hogy egy hétig a nyomát viseltem.

Visszaköltözés

Ahogy lábra tudott állni Édesapám, visszament Hatházára és keresett egy kiadó házat, ahol meghúzhattuk magunkat. Csak a harangozó ház volt üres, az egyház rendelkezett felette és mivel az akkori harangozó, aki a templomszolga is volt egyben, saját házzal rendelkezett, s nem vette igénybe, így kaphattuk meg egy időre. Lovaskocsira felpakolták a kis szegénységüket és elindultak vissza oda, ahol már egy ideig anyós-anya nélkül élhettek, csak most már sokkal szegényebben. Estére értek a házhoz, lepakolták az ágyakat, összeállították, lefeküdtek, és alig aludtak el, amikor arra riadtak fel, hogy leszakadt velük az ágy. Úgy aludtak reggelig, mert a villanyt nem merték felkapcsolni, mert az ablakon nem volt függöny és nem akarták, hogy az arra járó emberek belássanak. Minden költözés egy leégés, mármint anyagilag - mondogatta édesanyám. Eladták a kocsit meg a lovat és vásároltak hat kataszteri hold földet a nagyjárási határrészben. Épp hogy ki tudták fizetni. Később talált Édesapám egy üres tanyát, ahol nem kértek lakbért, ez volt az a bizonyos lila tanya, ahol a lábsérülésem történt. Innen jártak a dzsidai határba a kukoricát kapálni, majd leszedni, mert ha már elvetette, a terményt nem hagyta. Az volt a terve, eladja a kukoricát, a búzát és a következő évben épít a földre egy kis tanyát. Tavasszal elkezdtek kutat ásni a két kezükkel a földön. Édesapám valahol látta, hogyan kell kutat ásni, és ha ő megfigyelt valamit, akkor azt később el tudta készíteni. Később férfi segítséget is hívott, mert ahogy bágerolták ki a földet, úgy engedték le a kútgyűrűket. Amikor a kút elkészült, elkezdtek válygot verni. Ez a földtégla úgy készül, hogy fellazítják a földet, egy kör alakban felhalmozzák, a közepén gödröt képeznek, beleöntik a vizet, leszórják búzapelyvával, ami a búzacseplés mellékterméke és az állatok takarmánya volt, és egynemű sárrá dolgozták. A fából készült vályogvetőformát homokkal hintették, sárral megtölték, lesimították, és az elegyengetett földre borították. A többi a nap dolga volt. A nap melege szikkasztotta, szárította keménnyé. Amikor egyik oldala megszáradt, akkor fordítani kellett, hogy minden oldala egyformára száradjon.

Fedél nélkül

A lila tanya gazdája kitalálta, hogy ezután lakbért kell fizetni, de az a kicsi pénz, amijük volt, kellett cserépre, lécre, így odavackoltak a földre kint a határba. Édesapám leásott négy oszlopot, léceket szegezett rá, és megrakta kukoricaszár kévékkel. Ez a fészter árnyékot adott, de nagy esőben bizony becsordogált az esővíz, melyet edényekbe meg a lavórba fogtunk fel. A szekrények, ágyak, konyhaszekrény, asztal a székekkel egy jóember kocsiszínében voltak elhelyezve. Szalmazsákok a földön, azon aludtunk, dunyhával takaróztunk. Bátyám és én a szüleink között feküdtünk, hogy ne féljünk. Én nem tudtam megszokni a fal nélküli hálószobát, féltem a neszektől, a futkosó mezei egerektől, a süvítő szélről, az égzengéstől, a villámlástól. Szüleim a nagyon nehéz munkától elfáradva, ahogy letették a fejüket, azonnal mélyen elaludtak, így ők hitték is meg nem is, amikor ébresztgettem őket, valami vagy valaki van itt, hallottam. Egyik éjszaka aztán rémülten ijedtem föl edényzörgésre, rázom őket: most biztos, van itt valaki. Hallgatóznak, újból zörgés, és lebukott a látogató: róka akart könnyű vacsorához jutni. A zsíros bődön tetejét szerette volna lelökni, mely számára csábítóan illatozott, mert a zsír alatt volt sült hús. A nagyon nehéz fizikai munkához kellett az erő, meg nagyon régen ettünk, és sült húst kicsit bővebben, hogy maradjon másnapra is, és csak úgy nem romlott meg, hogy a zsír tetejére rakta és a kisült folyós zsírral leöntötte. Ettől a ritka fejlődési étektől akart minket megszabadítani a róka koma. Általában levesek meg paprikás krumpli volt, már ha volt ereje főzni Édesanyámnak. Főzni úgy főzött, hogy lerakott a földre két vályogot, rá a lábast és gallyal alágyújtott. Jó füstös volt, de éhes hasnak minden bejár - mondogatta. Ha nagyon ettünk volna kifőzött tésztát, kényszerpihenőt rendelt a vályogvetésben, nekiállt lemosni a vályogvető asztalt a sártól és a homoktól, rátette a gyúródeszkát és tésztát gyúrt. Nagyon finom gombócot, barátfület (derelyét), mákos tésztát, krumplitésztát tudott készíteni. Nekünk gyerekeknek is megvolt a munkánk, nekünk kellett gallyat gyűjteni a főzéshez a földünk forgóján, a fason, mely egy négy méter széles kis mini erdősáv volt. Gallyat összetördelni, a tüzet a főzésnél táplálni, a száradó, szép sorban lerakott válygokat forgatni, hogy minden oldaláról egyformán száradjon. Homokot ásni, mert édesapám felfedezett egy homokos részt a földön és leásott, lapáttal egy deszkaládába dobáltuk, mely a tragacson volt, és amennyit elbírtunk, toltuk a vályogvetéshez. Homokot is mi készítettünk fel az asztalra, onnan csak felmarkolták és behintették a vályogvetőt, hogy ne ragadjon bele a sár és könnyebben ki tudják borítani. A homok miatt kaptam Édesapámtól egy akkora pofont, hogy két óra hosszáig nem hallottam és az ujjai helyét napokig viseltem az arcomon. Mivel a homokot mi hordtuk, egyszer csak felfedeztem, hogy játszani is lehet vele. Egy üres üveget töltöttem homokkal. Figyelmeztetett, nehogy összetörjem az üveget, mert ha üvegszilánk kerül a homokba, amikor belemarkol, bevágja a kezét, hát összetörtem, meg is kaptam életem nagy pofonját. Életemben ezt az egy pofont adta, mégis úgy féltem tőle, mint a tüztől. Ha mérgesen nézett, majd elájultam a félelemtől.

Édesanyámtól sűrűn kikaptunk, mert bátyám olyan ártatlan képpel bizonygatta ártatlanságát, akkor is, ha ő volt a turpis és ő bántott engem, hogy sem ideje, sem idege nem lévén, mindkettőnköt megvert. A rá osztott feladatot velem készítette el. Legtöbbször a cukorért tört ki a háborúság közöttünk, mert Édesanyám tanulta az én cukorfalós hazugságomból, és abból, hogy majdnem agyonvert érte, mindig hozott nekünk pár szem cukrot. Már ha volt pénze. El kellett osztani igazságosan, a baj ott kezdődött, hogy a bátyám szinte azonnal befalta. Én pedig sokáig szopogattam, beosztva, minél tovább tartson a ritka csemege. Amikor az övé elfogyott, elkezdett könyörögni, majd fenyegetőzni, hogy adjam oda az enyém felét. És ez így folytatódott az utolsó szemig. Ha az utolsó szemet nem feleztam meg vele, egyszerűen elvette.

Ekkor bömbölve futottam Édesanyámhoz elpanaszolva a felezgetés kierőszakolását, ő nem tudva, kinek higgyen, mindkettőnket fenyegetett. Sokat sírtam ez igazságtalanságért. Sőt veréssel fenyegetett, ha elárulom, amit be is váltott sűrűn. Ez így ment tíz éves koromig, ekkor vesztére szem- és fültanúja volt véletlen Édesanyám a civakodásnak, a fenyegetésnek, a verésnek, és bizony most őt páholták el. Meszelés volt éppen, ki volt pakolva minden az udvarra. A képek az asztalra voltak rakva, közöttük kettő nagy üveges szentkép. Az asztal, az a bizonyos gödör mellett, amiből a vályognak ásták ki a földet. Akkor pofont kapott a bátyám, hogy nekiesett az asztalnak és a szentképek csak úgy szánkáztak lefelé a gödörbe. Csudák csudájára egy sem tört össze.

Most már hitt nekem. Amikor nem volt vályogvetésre való idő, tehát nem sütött a nap, eljártak napszámba, bármilyen munkát elvállaltak. Mi meg csak úgy elvöltünk, mint az ég madarai és a mező vadvirágai. Taposott az élet bennünket, mégis felálltunk, megmaradtunk. Nagy élmény volt a számunkra, ha arra jött egy gyalogos vagy lovas kocsi, mert a földünk déli csücskén haladt át a szabadkai országút, mely egyenesen Szabadkára vitt, ha valaki követte az útvonalat. Eljött a szeptember és mi onnan kezdtünk az iskolába járni. Ekkor már Édesanyámnak többet kellett mosnia, mert ruhánk kevés volt, és azt tisztán tartani olyan körülmények között nem volt könnyű. Faládán írtuk a leckénket és tanultunk, a székünk megszáradt, a nap által kiégetett vályog volt. Az iskola három kilométerre volt, naponta hat kilométert gyalogoltunk. Jó időben még csak eltelt az idő a monoton gyaloglással, de ha sár volt, nem szerettük, mert többkilónyi sár ragadt a cipőnkre.

Új otthon

Amikor elég vályog volt készen, Édesapám elkezdte Édesanyám segédletével építeni a házat. Ekkorra már hatalmas gödör volt, ahonnan kitermelték a földet. Téglá lett az alapja a hatszor öt méteres épületnek, melyben egy kettő helyiségre osztott rész lett. Egy kisebb, ami a spájz, egy nagyobb, ami a lakótér lett. A lakótér egyben volt szoba, konyha. Jött a hideg, szorított az idő, mire bejöttek a fagyos hideg napok, épphogy elkészült. Mesterember által készített ajtóra nem tellett, így Édesapám padlódeszkából szögelt ajtót, a kováccsal egy dromedár kilincset készíttetett, vett egy zárat és elkészítette az ajtót. Az ablak egy kidobott vagy istállóból bontott hatkazzettás szimpla vasablak lett. Ebben az időben soha nem volt italos, de az egy-két pohár bort megkívánta. Akkor ez természetes volt a férfiember számára. Beköltöztünk a pelyvás sárral frissen tapasztott házba. Ez volt ám a palota. Enyhe idő volt, sőt meleg, nem fűjt a szél, nem esett ránk az eső. Most már nem kellett rettegennem az éjszakai neszekről, a kis állatkáktól. Boldog voltam. Állandóan tüzelni kellett, hogy száradjon a fal, és a pára miatt mindig ki kellett nyitni az ajtót. Édesapám a saját erdejeként kezelte a keskeny erdősávot, amelyet mi csak fasornak hívtunk, és jó vastag fákat vágott ki. Hol innen, hol onnan, hogy ne legyen feltűnő. Elkaparta a földet a fa tövétől és egészen földszint alatt vágta ki a fát, az avart visszadobálta a kivágott fa helyére, a letört vékony ágakat mind összeszedtük, és így nem vett észre semmit a mezőőr. A vékony rőzsével gyújtottunk be, a vastaggal tápláltuk a tüzet, mely vígan lobogott az Édesapám által vályogból rakott csikótűzhelyben, melynek sütője is volt. Ránk köszöntött a jó világ, most már kalácsot is süttött Édesanyám, igaz üres tejeskalácsot, de nagyon finom volt. A sütőben sült héjas krumplit is szerettem. Amikor megsült, ruhába kellett bugyolálni és pihentetni, így le lehetett hámozni a hajsza vékony barna héját és előtűnt a szép pirosra sült krumpli. Olvasztott zsírba sőt, piros töröttpaprikát raktunk, elkevertük és abba mártogattuk. Valami csudafinom illatot árasztott, ahogy feldaraboltuk, előtűnt a fehér omlós belseje. Szinte szertartásszerűen, komótosan mindenki kivette a maga adagját, meghámozta, elvágta, villára tűzve megforgatta a fűszeres zsírban, bekapva csendben élvezve a finom étet, hálát adva a betevő falatért. A sütőnek, amit mi csak lerninek hívtunk, volt még egy nagy előnye: a vizes átázott cipőt lehetett szárítgatni a kiáramló melegben állandóan forgatva. Nagyon nem szerettem vizes cipőt a lábamra felhúzni. Igaz nem sokáig maradt száraz a sárban, pedig mindig igyekeztem a füves részen menni. Csak hát a lovaskocsik mindig összevágták kerekeikkel. Méltatlankodtam is gyerekfejjel, most hogy felvitte az Isten a dolgukat és kocsin ülhetnek, elfelejtették milyen a sárban küszködni. Mindig fázott a lábam, mert amikor beértünk a faluba, az ártézi kútnál le kellett mosni a több kiló sarat a cipőnkéről, mert sáros cipővel nem mehettünk iskolába. A vizes cipő valamennyire megszikkadt a láb melegétől a tanítási idő alatt. Én mindig a nagy szeneskályha mellett álldogáltam a szünetben. Ebben az évben korán jött a hideg és a hó. A hideg beálltával Édesanyám öt órakor felkelt, begyújtott a sparheltbe és krumplit süttött. Fél hétre, mire indulnunk kellett, megsült, megrakta zsebeinket a jó forró krumplival, ami melegítette a kezeinket, mivel kesztyűnk nem volt. Amikor kezdett kihűlni, lehúztuk a barna héját és megettük. Ez volt a reggelink. Egyik reggel akkora hó esett, hogy az ajtót csak nagy nehezen lehetett kinyitni, annyi havat odahordott a szél. Kimenve, rájött Édesanyám, hogy nem tudunk a nagy hóban gyalogolni, fogta a lapátot és elkezdte előttünk a havat lapátolni. Három kilométeren keresztül. Honnan vette az erőt, a szakadó hóban, süvítő szélben, fogalmam sem volt. Csodáltam, úgy néztem rá, mint aki mindent legyőz. Hogy magában mit érzett, gondolt, előttünk nem mutatta. Nem beszélt, tette a dolgát. Csakis Isten segítségével tudta ezt megtenni. Felnőtt koromban kérdeztem Tőle, a válasza: állandóan imádkoztam magamban, hogy kitartson az erőm.

A nedves fal száradása nehezen ment, minden munka abban az egy helységben lett végezve, a főzés, a mosás. Egyszer csak látjuk, elkezdett a falon sok kis púpocska lenni, ami felrepedezett, és előtűnt a kis csira feje. Ekkor jöttek rá Édesanyámék, a pelyvában maradt búzaszemek a nedves falban elkezdtek csirázni a melegben. Nem volt mit tenni, figyeltük a növekedést. Karácsonyra szép zöld kárpitot adott a természet, körülbelül öt centi hosszú búzaszálak zöldültek a falon. Ez lett a mi karácsonyfánk. Mert karácsonyfára nem tellett. A kicsi búzaszálaknak kevés élet adatott, mert amikor a létükhöz kevés volt a táplálék és a nedvesség, elkezdtek sárgulni, majd lankadni. Márciusra mind elhaltak. Ekkor már az idő engedett, Édesanyám elkezdte kitelepíteni az elszáradt búzaszálakat gyökerestől. Lovasgazdától kért lóganéjt, amit mi lócitromnak hívtunk, összedolgozta földdel, és elkezdte késheggyel tapasztani a kis lyukakat. Ez körülbelül olyan, mint fogkefével egy szobát felsúrolni. Na, nem nálunk, mert a mi lakásunk földes volt. Döngölt, de földes. Ami sérülékeny, mert a fát bent aprítottuk, a mosás, a mosdás is itt-ott feláztatta, mert a víz, akárhogy is vigyáztunk, csak kilötyt, ilyenkor homokot szórtunk szét. Amikor bejött a jó idő, kisöpörtük a homokot és Édesanyám felmázolt. Egy ugyanolyan keverékkel, mint amivel tapasztott, csak hígabb állagú, és az ágyak alját szép sárgára meszelte. Amikor megszáradt, újból felszórtuk friss sárga homokkal. Megtanultam úgy összesöpörni a szemetet, hogy minél kevesebb homokot dobjak ki. Majd szép hullámvonalakkal cirádáztam a homokot és elképzeltem: ez egy szőnyeg. Már kis koromban vágytam a szépre. Mindig fájlaltam, hogy a mi ablakunkon nincs függöny, nagyon zavart, hogy belátnak, mindig úgy éreztem meztelen vagyok, ha váratlanul egy fejet láttam benézni az ablakon. A termelőszövetkezet kapásai hozzánk jártak ivóvízért, mert nagyon jó vizünk volt és Ők mindig bebámultak. Csak este volt valami felakasztva az ablakra, a falba vert két szög, vagy amikor mosdottunk.

Édesapám gondolt egy nagyot: gyümölcsöst telepít. Neki is fogott tüstént, Édesanyámat is odaparancsolta. Minden munkát csak úgy végzett, ha az Édesanyám is vele dolgozott. Nem érdekelte, ha más munkája volt, főzni vagy mosni kéne. Az nem fontos, mondogatta, mindig az volt fontos, amit ő kigondolt. Ha nekünk vagy nekik ruha kellett, az sem volt fontos, így Édesanyám a bő szoknyáiból varrt ruhát, nadrágot, alsóneműt, mert a parasztviselésből ki kellett vetköznie iparos ruhára, mert epekő miatt megműtötték. Kereken száz epekőve volt, és a szegycsonttól a szeméremdombig volt a műteti vágása, és az orvos eltiltotta a derékon megszorított sok szoknyától. Évek alatt el is fogyott a sok ruha, csak az esküvői gyönyörű brokát-ruháját és a hozzávaló, gyönggyel és csillogó flitterrel hímzett főkötőt őrizgette, amiben az állami esküvője volt. A fehér templomi atlaszselyem ruháját még akkor szétszedte, amikor elsőáldozó voltam, abban pompáztam a templomban, gyönyörűnek látva magamat.

Kellett neki egy segédmunkás. Édesanyám a munka befejeztével tudott nekiállni, főzni, mosni éjszakába nyúlóan. Sokszor elaludtunk a vacsorára várva, éhesek voltunk, de megvárni nem tudtuk, fáradtak voltunk, úgy vetköztetett le bennünket, hogy aludtunk. Reggel farkaséhesen ébredtünk, akkor ettük meg a vacsorát. Kicsi létemre mindig csodáltam, hogyan tud ennyit dolgozni, volt hogy alig vonszolta magát. Komoly arcán ritkaság volt a mosoly, ezért is volt számomra nagyon becses a dicsérete: „ügyes vagy kislányom”, ha felsöpörtem vagy megpucoltam a főzéshez a zöldséget. Ilyenkor olyan hálásan nézett rám, és a hangja lágy és kedves volt. Egy idő után minden előkészítő munkát én végeztem. A bátyám vágta a fát, gyújtóst aprított, begyújtott, vizet hordott a mosáshoz.

Szaporodtak a kiásott gödrök. Egy gyümölcsfának egy méterszer egy méteres gödröt kellett kiásni. Harminc-negyven centi mélyen már szűzföld van, és nagyon kemény. Kereken kettőszáz fa lett ültetve. Százötven almafa, és ötven körtefa. Közben napszámba jártak, mert kenyér kellett.

Az igazi kenyérkereső

Mivel a vörös csillag leverése óta osztályellenségként kezelték a tanács és a termelőszövetkezet vezetői Édesapámat, meg hát a korlátokat is nehezen tűrte, mert ha rájött az ihatnék, akkor három napig is ivott, és ezt senki nem nézte jó szemmel, elment Budapestre dolgozni. Nagy terveket szövögetett és Édesanyámat is a jobb lét reményében meggyőzte, ez a legjobb, amit tehet. Neki jobb is lett, de Édesanyámnak sokkal rosszabb, mert amit hazaadott, vissza is hordta. Ettől az időtől mi szinte mindig egyedül voltunk. Édesanyám az otthoni föld mellett eljárt napszámba, de ez nem adott elég pénzt, így elkezdett mosni járni. Először egy helyre, de híre ment a becsületes munkájának, hogy nagyon szépen mos, megadva a módját. A sajátunk mellett hat helyre járt mosni. Az emberek becsstelensége, kapzsisága nagyon elkésérítette, mert amikor elkezdett egy új helyre mosni járni, akkor annyi szennyest mosattak vele, amit el tudott végezni egy nap. Egy idő után elkezdett a szennyes szaporodni, mert nem hetenként-kéthetenként hívták, hanem három-négyhetenként. Akkor egy mosásért hatvan forintot fizettek, de már ahogy felszaporodott a szennyes, két napba telt a mosás. Akkor vette a bátorságot, kikelt magából elmondva, hogy nagyon fárasztó munka volt. Begyalogolni a faluba, meghordani az üstöt vízzel, alágyújtani, felforrósítani, majd leáztatni a ruhákat, ami annyit jelent, minden nedves ruhát egyenként alaposan beszappanozni háziszappannal, és ázás után, amikor a szappanozás már kifejtette a hatását, elkezdeni két kézzel dörgölni, egyenként, amíg tiszta nem lett. Két vízből mosott, és kétszer öblített. Mosás után fáradtan legyalogolni a három kilométer földutat esőben, sárban, hóban. Sokszor sebesre marta a szappanlé és a dörzsölés a kezeit. A mosás mellett tapasztani járt, olyan szépen tudott tapasztani sárral, tapasztókanállal, hogy egyik asszony ajánlotta a másiknak. Mindig fáradt volt szegény, így nekünk is többet kellett otthon dolgoznunk. A tanulás abból állt, hogy megírtuk az írásbeli feladatokat, bár mindketten megpróbáltunk az írásbeli feladatokat elnyújtva tanulni, de hiába tudtuk a leckét ötösré, mindig kettést, esetleg hármast kaptunk. Az volt mindkettőnk szerencséje, hogy az órai magyarázatokat, mivel odafigyeltünk, megjegyeztük. Tanított bennünket egy Örfy nevű kommunista érzelmű, tanár házaspár. A férfi a bátyám osztályfőnöke nyolcadik végéig, a felesége az enyém egy ideig, de végig tanított. Szerintük az osztályellenség gyerekei nem érdemelnek többet. Szegénységünk nyilvánvaló, és azt éreztette velünk: megtúrt személyek vagyunk, így hát meghúztuk magunkat, mint a kivert kutya, aki tudja hol a helye. Mivel Édesanyám mindig másoknál dolgozott, lassan ránk maradt az otthoni föld, vetemény művelése is. Nyolc évesen már elkezdtem egyszerűbb ételeket főzni, mint paprikás krumpli, tepsis krumpli, krumplileves volt legtöbbször, nagy örömet okozva éhesen hazaérkező, fáradt Édesanyámnak, aki dicsérve a főztömet, jóízűen falatozott, örülve, hogy nem neki kell főzni. Később bonyolultabb ételekkel is próbálkoztam. Tanítási szünet volt, úgy gondoltam, megpróbálok valami számomra új ételt készíteni. Jól benne voltunk már a tavaszban, körbenézegettem a zöldborsó bokrokat és találtam érett hüvelyeket. Átböngésztem és összejött egy levesre való. Kifejtettem, egyeltem hozzá új zöldséget és sárgarépát, igaz vékonyak voltak, de csak megízésítik a levest, morfondíroztam, csak arra nem emlékeztem: vörös vagy fokhagyma kell a leveshez. Biztos, ami biztos, mindkettőt tettem bele, azt is tavaszt, frisset a zöld szárával együtt. Amikor kóstolgattam nekem nagyon ízlett, és ahogy emlékeztem, olyan volt, mint a tavalyi borsóleves. Igen hamar elkészültem vele, szerencsémre megtojít két tyúkocska, gondoltam megpróbálok palacsintát sütni, legfeljebb ha nem sikerül, nem mondom meg. Bekevertem a palacsintátésztát, zsírt raktam a sütőbe, de amikor meg kellett fordítani, megakadtam, mert bizony a tűzben landolt a palacsinta, eloltva a kukoricaszárral táplált tüzet Édesanyám úgy forgatta a levegőben meg, feldobta és mindig a palacsintasütőbe esett vissza a megfordított palacsinta.

Nekem sehogy se akart sikerülni, végül késsel forgattam meg. Volt otthon sárgabarackíz, megkentem a palacsintákat, és a sikeremen felbuzdulva, vittem ebédet a napszámba dolgozó Édesanyámnak, aki egy gazdag kertésznél dolgozott. Nagy örömet okoztam ezzel a cselekedetemmel. Volt aztán csudálkozás, és elsőre nem is hitték a többi napszámos asszonyok, hogy én készítettem az ebédet, de Édesanyám kiállt mellettem. De megkeserítette az örömömet, hogy a gazdag kertésznő befalta a palacsinta részemet. Először csak kóstolásra kért egyet, ez még hagyján, de ezután dicsérgetve, szedegetve ki a többi, mert én otthon nem ettem, együtt akartam az ebédet elkölteni Édesanyámmal. Magamban szidtam, hogy gazdag létére eleszi előlünk a finom ételt. Gazdagságában biztos nem gondolta, hogy otthon nem maradt, vagy nagyon megkívánta, mivel ő is palántált, felügyelt az asszonyokra, így ő is csak munka után főzött. Nem is vittem többé ebédet, ha a gazdagéknál dolgozott. Mézesmázos beszéde volt, míg ki nem ismertem, jó párszor megdolgoztatott, mondogatva, paprikát meg dinnyét ad a segítségemért. Adott, de egyet a paprikából vagy egy szelet dinnyét. Így hazavinni nem tudtam. Egy vajköpülésnél telt be a pohár, ígérve, ha segíték, mennyi vajad ad. Egész vasárnap tekertette velem a vajköpülőt, rövid szüneteket kivéve. Majd belehaltam a fáradtságba és ő kiszúrta a szemem egy szelet vajaskenyérrel. Több kilónyi vaj köpüléséért. Még dicsérgette magát, hogy jó vastagon keni, mert megérdemlem. Többé nem segített nekik.

Édesapám ritka vendég volt otthon, általában háromhetenként jött haza, akkor is körül kellett ugrálni, mintha vendégségbe lenne. Nem hatotta meg, hogy a gyümölcsfákat Édesanyámnak kell nő létére permetezni. Kétszáz gyümölcsfát! Nagy ritkán, amikor már nagyon elege volt, kijelentette: vagy megpermetezi férfi létére, vagy úgy maradnak. Akkor kegyeskedett és megpermetezett. Volt, hogy az évi szabadsága alatt Dunántúlra szervezett aratóbrigádot, így az évi kenyérgabonánk legalább megvolt, egy év kivételével, ugyanis az évi kenyérgabonát pénzzé tette, és három nap alatt elitta a kocsmában, vagy elszedték tőle részegségében. Addig haza sem jött, míg tartott a pénzből. Gyerekfejjel is éreztem, minket Édesanyánk tart el, ha vele történne valami, mi éhen halnánk. Tisztában voltunk anyagi helyzetünkkel, mert mindig mi vásároltunk a boltban és vittük haza. A kenyeret mindig megcsipkedtük, mert mindig éhesek voltunk. De nehéz is volt a két kiló kenyér, meg egy kiló cukor olyan alultáplált gyerekeknek, mint mi voltunk, három kilométeren keresztül cipelni és még az iskolatáska. Mert tejet csak néha a kalácsban ettünk, gyümölcsöt pedig ha a fasoron érett a sommeggy. Nagyon savanyú volt, de gyümölcs, már félreletten eszegettük. Még a mi gyümölcsünk volt a szeder, ami az utak mentén vagy az árokparton termett. Nem adta könnyen a termését, jó szúrós volt az indája, ilyenkor mindig összekarmolászott volt a kezünk. Télen, nagy néha, kaptunk hibás gyümölcsöt, amiből a rothadt rész ki volt darabolva, ez olcsóbb volt. Édesanyánk dicséretére legyen mondván, legalább kenyérből jóllakhattunk. Zsír is került a kenyérre. Ha nagyon ettünk volna édességet, leöntöttünk egy szelet kenyeret vízzel és megszórtuk cukorral. Ha jutott rá, megengedte, hogy legalább egy Balaton szeletet vagy gránátkockát vegyünk.

Bátyám egyre hadaróbban mondta ki az Édesanya szót. Hosszúnak és divatjamúltnak tartotta. A végén már úgy lerövidítette, hogy Esa lett az Édesanya szóból. Megelégedte és engedett a bátyám kérésének, hogy az akkor divatos Anyu vagy Anyukám néven szólítsa. Lassan én is átszoktam az új módra. Én az Anyukám szólítást választottam. Édesapámat pedig apukámnak, nem tiltakozott a megszólítás ellen.

Hékám

Egyszer egy vasárnap délután motorzúgásra figyeltünk fel. Édesapám is otthon volt. A kereszttestvérem motorozott el hozzánk Jákóhalmáról. Kérdezte, tudjuk-e, hogy szélütés érte a nagyanyámat és lebénult. Nem tudatták velünk. Amióta kirakott bennünket, nagyon ritkán találkoztak, és csak rövid időre, mert ha több időt együtt voltak, összevesztek. Mivel csak a szülei, azonnal útnak indult a kereszttestvéremmel, motorral, megbeszélni, hogyan tovább. Másnap felháborodva meséli, nem sikerült egyezsége jutniuk. Édesapám úgy gondolta, most biztosítja a családot, jövünk, de eltartási szerződéssel írássák rá a házat, nehogy egy-két hónap múlva kirakjon bennünket, és megint otthon nélkül maradjunk. Ház átírásról, eltartási szerződésről hallani sem akart, nagyanyámnak csak Anyukám kellett volna, mi gyerekek nem. Apukám Budapesten dolgozott, de időnként a családdal volt, és mint család, nem költözhettünk oda. Nagy sebet ejtve a törékeny kapcsolatukon, azzal váltak el: ha meggondolják magukat, ő és mi gyerekek is mehetünk, értesítsenek bennünket. Levél nem jött. Az egyik rokon írta meg, napi pénzért fogadtak asszonyt, aki ellátta a háztartást, és nagyanyámat. Könnyen kaptak, mert gondolták, van pénzük, mert nagyanyám mindig kofálkodott, piacozott. A kamrában legalább száz mázsa morzsolt kukorica, búza, vagy harminc csanálzsák, amibe nyolcvan kiló belefér, és három tíz hektoliteres, egypár háromszáz és százliteres hordó tele borral. Ő mindig akkor vett valamit, ha olcsó volt, akkor adott el, amikor jó ára volt. A részesművelésre kiadott földeken általában búzát, kukoricát árpát termeltek. A szőlőt is úgy műveltette, hogy borban kapta a neki járó részt. Nagyon spórolós volt, sőt zsugori. Mindent eladott, amit csak lehetett. Képes volt két csokor gyöngyvirággal kiállni a piacra. A kertben, amikor a meggy megérett, egy meggy szárat sem volt szabad eldobni. A meggy szárat megszáritotta, szárított hozzá meggyfalevelet, összetörte, és a nagyapám ezzel tömte meg a pipáját, és elégedetten pöfékelt, illatos füstgomolyagokat eregetve. Jeles ünnepekkor kapott csak igazi dohányt, jól beosztva, hogy sokáig tartson. Nekem a meggy szárvél dohány sokkal finomabb illatú volt, mint az igazi. Én soha semmit nem kaptam, még egy zacskó cukrot sem. Nyári szünetben keresztanyámékat meglátogatva, bementünk a bátyámmal meglátogatni őket, soha nem kínált meg semmivel, meg sem kérdezte, ettünk-e valamit. Nagyapám mindenben fejet hajtott, minden döntést így nyugtázott: jól van hékám, mert így hívták egymást, nem a keresztnevükön, nem volt sem anya, sem apa. Ez egy ősrégi megszólítás, fiatal koruk óta ez volt a nevük egymásnak.

Telt az idő és jelezték a rokonok, ha nem akarják a szüleim, hogy kiforgassák mindenükből a Nagyanyámékat, menjenek el Jákóhalmára. Kiderült: a fizetett asszony és a férje szemet vetett a szép házra és a benne lévő vagyponra. Addig ügyeskedtek, kedveskedtek, amíg rájuk írták mindenüket eltartás fejében. Addig minden szép és jó volt, amíg jogerőre nem emelkedett az átadás. Ezután kezdtek elhordani terményt, bort és különböző holmikat. A nagyapám ágya mellé mindennap odaraktak egy félliter pálinkát, mert azt nagyon szerette, csak eddig nem volt módja rá. Mértéktelenségében állandóan részeg volt. Sőt, esett-kelt, összeverve magát. Nagyanyám gyógyszer adagját önhatalmulag megemelték, ami véletlenül kiderült számára. Mert a bal oldalára bénult meg, a beszédközpontja sérült, de teljesen a tudatánál volt. Az ételek sem voltak már olyan finomak, mint a szerződéskötés előtt, és a türelem is elapadt. Sokszor ráförmedtek, ne kalimpálgjon a kezével és ne forgassa szemeit, amivel a nemtetszését akarta kifejezni a dolgok menete iránt. Ő soha nem viselte el az ellentmondást. Amikor a pénzt kezdték rajta követelni és állandóan kutakodtak a tisztaszobában, szétdúlva ágyneműt, kidobálva a féltett ruháit a sublótból, tudatosodott benne: csak a vagyponuk kell, ők nem, minél hamarabb meg akarnak szabadulni tőlük, és a föld alá akarják őket dugni. Nagyanyám

nagyapámnak egy tiszta pillanatában elérte, hívja át a szomszédot. A szomszédvalahogy megértette, értesítsék szüleimet. Most már beleegyezett a ház átíratásába, az eltartási szerződésbe, de mi gyerekek továbbra sem mehettünk oda. Anyukámnak kikötése volt: az istállóban nem alszik, csak a tisztaszobában. Biztos a tisztaszoba megszenteltetésének érezte nagyanyám, de megengedte.

Egyedül maradtunk

A mi kis családunk háromfelé szakadt. Mi ottmaradtunk a kietlen pusztaságban, a két gyerek egyedül. Sokat voltunk addig is magunk, de este mindig hazajött az Anyukánk. El nem tudom képzelni, hogyan tudtak ilyen döntést hozni. Megkezdődött gyerekkorom legnehezebb korszaka. A bátyám kategorikusan kijelentette: ő parancsol és én mindenben engedelmeskedem. Elvetni a kukoricát, veteményezni segített Anyukám, de a kapálás, zöldségegyelés és minden növényápolási munka ránk maradt. Egyedül ébredtünk, láttuk el magunkat, iskolába jártunk, hazaérve, amit tudtam, főztem, már ha volt miből. Egy hetenként járt általában haza Anyu, akkor főzött, mosott és azokat a munkákat végezte, amit mi végképp nem tudtunk. Volt úgy, hogy három nap után nem bírta és hazajött. Egyik vonattal jött, a következő vonattal pedig ment. Három kilométerre volt egy tanyai megálló. Biztosan ráérezett a szomorú, elkeseredett lelkiállapotomra, mivel nagyon sokat veszekedtünk testvéremmel. Ott volt előtte a rossz minta a családunkban, hogy az asszonynak mindent meg kell szó nélkül tennie. Én pedig kicsi is, gyenge is voltam, meg háborogtam az igazságtalanság miatt. Az volt a baj, hogy sokkal erősebb volt, így sokszor megvert. Mindebből Anyu semmit sem tudott, mert ha árulkodtam, azért is kaptam. Egyszer nekimentem, ütöttem, ahol értem, meglepetésében hirtelen nem ütött vissza. Amikor tudatosodott benne, őt ütik, és én láttam az arcán, elkezdtem előle futni, ahogy a lábam bírta. Sikerült beszaladnom és bezártam belülről az ajtót. Kint szidott, hogy kitekeri a nyakamat, ha elér. Ahogy háborog, a kutyánk elkezdett ugatni, arra néz amerre a kutya ugat, és meglátja, hogy a hármashatárkőnél megjelent az édesanyám. Ennél a kőnél három falu határrésze találkozott, és magasabban volt, mint a mi tanyánk. Ekkor megijedt, hogy rájön Anyu, hogy megvert, meg rendetlenség is volt, és kérte kössünk fegyverszünetet, és nyissam ki az ajtót. Csak az volt a baj, hogy nem bírtam. Én belül fakadtam sírva, ő kívül szepegett, de a zár nem engedett. Belülről megfeszült a kulcs a zárban, mert én belülről nyomtam be az ajtót, hogy be tudjam zárni, Ő meg rám akarta törni. Féltünk, hogy mind a ketten kikapunk, amellet, hogy szomorúságot is okozunk, mert megfogadtatta velünk, nem veszekszünk, és különösen a testvérem lelkére kötötte, „ugye nem bántod a Margitot” kérte szomorú szemmel mindig, amikor elindult. Testvérem kitalálta, fúrjuk ki a falat az ablak mellett. Én belülről, ő kívülről, és mivel egy vékony szögvas keret volt, sikerült. Kidugtam a lyukon a kulcsot, kívülről ki lehetett zárni. Földből sarat készített, és mire Anyu legyalogolta a két kilométert, be volt tapasztva, meszelve. Ezt megúsztuk. Ezentúl kevesebbet bántott, kivéve a nadrágos esetet. Mivel pénz nagyon kevés volt, mert a napszámos kereset kiesett, Anyu sem adott haza több pénzt, a Nagyanyám pedig egy fillért sem adott, nagy nehezen vett Anyu a testvéremnek egy ballonvászon rövidnadrágot, mivel mi csaknem önellátók lettünk. Leszedtük a zöldborsót, félretettük a napi főznivalót, a többi zsákba tettük. Egyeltünk hozzá zöldséget, sárgarépát, megmostuk, csomóba kötöttük, ugyanúgy a fiatal zöldhagymát, fokhagymát, és vittük a piacra eladni. Tragacson toltuk Héjkútra, tíz kilométerre, ebből három földút, a többi kövesút. De tragacsoltuk Ácsalmásra is, ami körülbelül ugyanennyire volt, azzal a különbséggel, hogy ott a földút volt a hosszabb. Volt egy széles heveder, átvettük a vállunkon, két végét a tragacs két fogó részére húztuk, hogy a teher kicsit elosztódjon és tehermentesítsük a kezeinket. Így is úgy elnyomta a teher az ujjainkat, hogy szinte laposak lettek, és volt, hogy már egyáltalán nem éreztük. Volt, hogy negyven-ötven kilót toltunk felváltva. Mert ha a következő piacra beöregszik, kinek kell? Amikor az árpa, a búza elkezdett érni, mentünk kalászolni. A leszedett kalászokat kézzel kidörgöltük, kiszemeztük a törektől és a pelyvától, azt is eladtuk. Addigra már ismertek bennünket. Már kezdetben is voltak, akik azért vásároltak tőlünk, mert gyerekek vagyunk, és dicsértek bennünket, milyen talpraesettek vagyunk. Visszatérve a nadrágra: Anyu

a Bátyám lelkére kötötte, otthon ne viselje a nadrágot, nagyon vigyázzon rá. Ő pedig elment benne szarkafészket kieszni. Nagyon szerette a piskótát és már előbb rájöttünk, amikor nem volt mit ennünk, hogy a madártojás is jó. Egyszer, amikor sokat szedett, mert a héjkúti fasort is végigjárta, ami úgy két kilométerre volt a tanyánktól, és több kilométer hosszú, kipróbáltuk a piskótasütést. Kicsit lapos lett, de nagyon finom. Ezt a csemegét kívánta meg a Bátyám. Egyszer parádézott otthon az új nadrágba, akkor is ráfizetett, mert vagy elfelejtette, vagy nem akarta levenni, abban ment fészket rabolni. Egy tüske kiszakította egy L betű alakban. Ezt kellett nekem megvarrni, de úgy, hogy ne látsszon. Csakhogy ez lehetetlen, pedig már akkor szép apró oda-vissza öltéssel tudtam varrni. Többször kifejtette velem, és újra kezdte, megpofozott, a hajam húzgálta, de én akkor sem tudtam eltüntetni a szakadást nyomtalanul. Volt szorulás, és amíg ki nem nőtte a nadrágot, nem kapott másikat. Úgy összességében elvultunk, mint a mező vadvirágai és az ég madarai, csak este ne lett volna, és vihar. Az este mindig új félelmeket hozott. Bátyám mindig bekészítette a fejszét, a baltát, a nagykest pedig a párnája alá tette. Sokszor hallottunk furcsa zajokat, dübörgést, de kimenni nem mertünk. Imádkoztam, könyörögtem istenhez, óvjon, védjen bennünket. (Akkor a kor szelleme mindenáron ki akarta ölni a lelkekből Istent.) Ha a kutya nagyon ugatott, lélegzet visszafojtva füleltünk, és órákig nem tudtunk elaludni. A reggelnek nagyon örültem, akkor már sohasem féltem, és jókedvűen, örömmel indultam a napnak. A vihartól egyenesen rettegtem. Olyan égháborúk voltak, hogy a csattogástól szinte nem voltam magamnál, volt hogy egy időre megsüketültem, és a villámlás! Máig sem értem, hogyan tudta bevilágítani az egész helységet, amikor mindennel teletömködtük az ablakot vastagon, még a kulcslyukat is betömtük. Úgy éreztem, a falakat is átvilágítja. Úgy csapkodott körbe a villám a tanya körül, mintha az egész vihar oda összpontosult volna, mindig ott adta ki az erejét, ez volt a kedvenc dühöngő helye. Amikor elkezdett borulni, mi már akkor megtettük az előkészületeket: dugaszoltunk, sötétítettünk, mindig tökéletesítettük, de a villám mindig túljárt az igyekezetünkön. Nem tudtuk kirekeszteni. Egyszer vihar nélkül is nagyon féltünk. Amikor iskolába mentünk, mindig megkötöttük Buksi nevű kutyánkat. Nagyon szerettük, Ő is minket. Már nem emlékszem a Bátyám hol volt, én egyedül mentem haza a faluból, és feltűnő volt, hogy a kutya nem a megszokott hangján ugat. A gödörben volt a helye, mindig oda kötöttük. Ahogy közelebb értem nem ismert meg, úgy ugatott engem, mint egy idegent, őrzöngeni kezdett, vadul tépkedte a láncát. Ahogy tudatosult bennem, hogy valami történt a kutyával, elkezdett a szája habzani. Akkor már sejtettem, vesztséget kapott. Azonnal indultam vissza a faluba, a vadórért. Szerencsémre otthon volt. Elbeszélésemre azonnal fogta a puskáját és jött velem. Kiérve, a sejtésemet igazolta, és közölte, agyon kell löni, de azonnal. Megdicsért, hogy óvatos voltam, mert ha a pányváról leugrik a lánc vagy elszakítja, megmarhatott volna. Nagyon sajnáltam, hogy a mi őrzőnkől el kell búcsúzni, de féltem is tőle. Ki vigyáz most már ránk? Nem maradt más, mint kilenc kicsi kacska, akik akkor kezdtek tollasodni, Ők pedig tőlünk várják a védelmet. Minden este alaposan körülbástyáztuk őket, az ajtónktól két méterre volt a kutyaól, mert éjszakára odakötöttük, most a kacsákat raktuk oda, hogy közel legyenek hozzánk. Egyik nap egy távoli tanyaszomszédnak arra vitt az útja, és észrevette, hogy nem ugat a kutya. Kérdezi, mi van vele, szokatlan neki, mert Őt mindig nagyon megugatta, nem szerette ezt az embert. Én meg elkottyintottam, mi történt. Éjszaka dübögésre riadunk. Egyértelmű számunkra, valakik valamit motoznak kint. Lélegzet visszafojtva füleltünk és féltünk. Sutyorgás, mintha valamit pakolnának, és egyszer csak meghalljuk a riadt kis kacsák hangját. A rókától féltettük őket és végül kétlábú rókák vitték el szegényeket. Egész éjszaka nem mertünk elaludni, pedig elmentek a tolvajok és csend lett. Valószínű, a távoli szomszéd, nem félve a kutyától, szemet vetett a kiskacsákra, akik a ház előtt totyorásztak, amikor ott volt. Azt már korábban megfigyelte, hogy egyedül vagyunk, mert a vonatról hazajövet Anyu ott ment el a tanyájuk mellett. Lumpen emberek lévén, nem dolgoztak és a kutyaugatásra mindig kimentek, ki megy arra, ahol a madár is ritkán jár. Anyu

ez éjszaka is ráérezett a félelmünkre, mert nem tudott aludni, érezte valami történt. Nem volt maradása, jött haza, amikor leszállt az Ácsalmási tanyák megállónál, a vonatról szinte végigszaladta a három kilométert. Mindenféle rémségekre gondolt útközben félelmében, amikor meglátott bennünket, megkönnyebbült. Bánta is ő a kiskacsákat, csakhogy mi megvagyunk. Dicsért bennünket, hogy csendben voltunk, és nem mentünk ki. Ekkor megértettük, szeret minket, aggódik értünk, csak hát a körülmények, nem tud kétfelé szakadni. Ő felette Apukám uralkodott, amit ő mondott neki, meg kellett tennie. Ő még halálos komolyan vette az esküjét, jóban-rosszban, holtomiglan, és félt is tőle.

A földünk végénél a fásor túloldalán volt vagy száz hold krumpliföld. Amikor már voltak újkrumplik alatta, megtojóztuk a bokrokat. Este, amikor sötétedett, meg hajnalban jártunk. Ha szép holdvilág volt, akkor éjszakába nyúlóan. Kézzel kapartuk a földet el a tőtől, nehogy megsértsük a krumplit, meg jobban is érzékeltük. Innen-onnan szedegettük, ne legyen túl feltűnő, a földet mindig visszaraktuk, eligazítottuk. Zsákba raktuk, és húztuk magunk után, így a zsák eligazította a nyomokat. Az én kezeimnek nagyon keserves volt ez a munka, mert a bőröm nagyon száraz volt, és állandóan kirepedezett és vérzett. Még egészen kicsi voltam, amikor valami történt a szervezetemben, mert szinte egyik pillanatról a másikra nagy diónyi csomók keletkeztek a nyakamon, és ezzel egyidőben nagyon száraz lett a bőröm, az egész testemen, tele apró kis szűrős dudorokkal, mint aki libabőrös, csak ez soha nem múlt el. Akkor még nagyon sokszor előfordult a gümőkor nevű betegség, arra gyanakodott a doktor, de kiderült, semmilyen diagnózist nem tudott felállítani. Minden hónapban kellett a tüdőgondozóba ellenőrzésre vinni, hátha valamilyen betegség felbukkan, de nem tudtak vele mit kezdeni, Maradtak a nagy diónyi csomók a nyakamon, és a szárazbőrűség. Azzal nyugtatgatta Anyukámat, majd kinövöm, de tizenhat éves koromra csak a törzsemről tűntek el a smirgliszerű éles libabőr dudorok. A megnagyobbodott nyirokmirigyek több mint ötven év alatt zsugorodtak kis mogyorónyira. Nagyon sokat szenvedtem a szárazbőrűség miatt. Zsírral kenegette a kezeimet Anyukám, amikor sírva néztem a vérző kezeimet, mert nagyon fájdalmas tud lenni, amikor elreped a bőr. Volt még egy gyógyító javaslata: a lepisilés. Néki is száraz volt a bőr a kezein, és még gyermekkorában tanította erre a Nagymamám. Nagyon berzenkedtem e gyógymód kipróbálása miatt. Amikor már nem bírtam, bementem a kukoricásba, leguggoltam és lepisiltem a kezeimet. Nahát volt is sziszegés, mert úgy csípte, hogy majd bepisiltem még egyszer, csak most a bugyiba. Sírva futottam panaszra, nem mondta, hogy csípni fogja, elnevette magát, hát ezért nem mondtam, ha tudod, biztos nem teszed meg. De nagyon elcsodálkoztam, amikor kis idő elteltével a csípés alábbhagyott, majd elmúlt, és láss csodát, valahogy nem fájtak a berepedések. Ezt az ősi gyógymódot alkalmazva, a bőröm nem repedt olyan mélyen, mint régen, finomabb is lett, csak a kezdeti csípést kellett kiállni.

A krumplibokrok tojózását szinte a tökélyre fejlesztettük, soha semmit nem vett észre a mezőőr. Amit este vagy éjszaka gyűjtögettünk, megmostuk, leszikkadás után toltuk a piacra. Bizony keveset aludtunk ilyenkor, mert korán kellett indulni. Nekünk is volt ültetve krumpli, de ahhoz nem nyúltunk, úgy okoskodtunk, ha valaki megkérdezi, honnan van, nyugodtan mondhattuk, a földünkről. Mi a Hatházához tartoztuk, oda soha nem vittünk a piacra semmit. A szomszéd községekbe jártunk, de nagyon messze volt. Amikor a krumplisszüretet megejtette a termelőszövetkezet, olyan trehány munkát végeztek az emberek, hogy szinte a felét ott hagyták, pedig nagyon megkönnyítették a munkájukat, mert traktor kiszántotta, nekik csak össze kellett szedni. Akkor már hivatalosan is mehettünk böngészni, mert megengedték. Akkor nagyon jó világ köszöntött ránk. Minden piacon ott voltunk. Akkor vettem függönyt az ablakra, az akkor divatos gézanyagból, fehér alapon rózsaszín virágokkal, és szép sárga pillangók voltak rajta. Igaz légyfüggönynek alkalmazták ajtóra a falusi asszonyok, de én nagyon boldog voltam a szerzeménnyemmel. Kézzel szépen beszegtem, gatyamadzagot fűztem

bele és felakasztottam a szögekre. Anyukám nagyon örült a függönynek. Akkor meszeltem először. Úgy gondoltam meglepem, és a ház elején, ahol bejártunk a lakásba, volt egy méter széles veranda és három oszlop. Nagyon megviselt volt és piszkos. Mész volt otthon, vízzel hígítottam, de azt nem tudtam, hogy kell bele mosott homok és a sűrűséget sem. Tapasztani még nem tudtam, így a leverődéseket is lemeszeltem. Gyönyörű szép fehér lett. Meglett a meglepetés, meg nekem is, mert egy hét múlva kezdett repedezni, felpúposodni és lepotyogni. Anyukám később mondta el, ő rögtön látta, hogy ez lesz a sorsa, mert sűrű volt a mesztelé és nem volt benne homok, de nem volt szíve elrontani az örömet.

Anyuka nem vette el a pénzt, amit árultunk, örült hogy tudunk magunknak venni ennivalót, szappant, bokszt, petrojlomot a lámpába, és ami kell. Bátyám még a borsó pénzből kispórolt két pár kiscalambra valót. A zöldség, zöldhagyma árából is vett két párat, majd az árpa és a búza is adott galambra valót. Valószínű a tanya körül lévő óriási termelészövetkezeti terménytáblák adták az ötletet. Meg az, hogy a galamb tenyésztése rövid. Nagy gondossággal nevelgette, vigyázta őket. Nagy öröme telt benne, és valahogy tehetsége is volt a nevelésükhöz. Gyönyörű szép galambok fejlődtek belőlük, és birtokba vették a padlást. A böngészett krumpli árából minden piacon egy kicsit eltett, gyűjtögetett. Minden nap átszámolta megvan-e. Minden tíz fillért számon tartott. És megvette az álmai netovábbját, az első pár strasszer galambot, majd a következőt. A galambok mintha a szerető gazdinak örömet akarnának szerezni, olyan növekedést és felnőve intenzív szerelmi életet éltek, hogy csak úgy sorakoztak a padláson a fészkek, a rajtuk csücsülő galambokkal. Az egyik pár lány galambja éppen tojt, a másik költött, a harmadik etetett, a negyedik röpködni tanította a fiókáit. Mindenféle nagyságú kiscalamb volt, a pelyhestől a tollasodóig. Jól működhetett a galambhírmondó, ami hírül adta, itt szeretik és jól tartják a galambokat, mert napról napra több lett a galamb. Hím galambok hoztak idegenből feleséget, a lány galambok pedig férjet. Napról napra szaporodott a kolónia. Most már eladásra is jutott, meg a fazékba is. Az első galambvágás nagyon emlékezetes. Nagyon ettünk volna galambhúslevest, mert mindenkitől azt hallottuk, nagyon finom. Egyikünk sem merte elvágni a nyakát, sajnáltuk a szeretett lényt, de az éhség nagyúr, rákényszerít kegyetlen dolgokra. Napokig vívódtunk, elhatároztunk, majd megfutamodtunk. Végül a bátyám oldotta meg a gordiuszi csomót, úgy hogy kettévágta. A galambot utolsó szeretgetéssel, becézgetéssel elbúcsúztatta, rátette a favágó tőkére, és levágta a galamb fejét a nyakáról egy határozott baltavágással. De legalább olyan erővel, mintha egy vastag fát vágott volna ketté. A feje elrepült, a teste sokáig vergődött. Szomorúan szemléltük a vergődését, és magunkban bocsánatot kértünk tőle, amiért éhesek vagyunk. Mire megfőtt, elmúlt a szomorúságunk, ebből sejtettük, megbocsátott nekünk a galamb lelke. Anyukánknak elmesélve, kiokosított bennünket, a levágandó jószágot nem szabad sajnálni, mert nehezen múl ki. Neki ez a sorsa, hogy megegyék, ezzel el is intézte a galambvágási ügyet, de látszott rajta, büszke ránk. Később postagalambokat is vásárolt a testvérem, és elkezdte tenyészteni a strasszerokkal együtt, a vadócok, amik nem voltak fajtiszták, nevelték a fiókáikat a konyhánkra. Egyszer éjszaka nagy dübögésre ébredünk. A galamb kolóniára ellenség szabadult, csak az nem tudtuk milyen. Reggel mindenfelé toll és tépett madarak. A következő éjjel megisméltődött a nagy pusztítás. A következő nap délutánján halljuk, valami történik a padláson. Felment a Bátyám és egy óriási vörös kan macskát talált, amelyik azon nyomban menekülésre fogta a dolgot. Megfigyelte, hol menekült el, felkészülve arra, ha ismét jön, megakadályozza a menekülését. Elmagyarázta, ez már ideszokott a könnyű prédára, biztosan kóbor macska, vagy ha valamelyik távoli tanyához tartozik, akkor lusta egerészni. Könnyebb a kiscalambokat összeszedni a fészkekről. Agyon kell ütni, vagy ő, vagy kipusztítja az összes galambot. Felkészült a befogásra, de nagyon rafinált jószág volt, mindig egerutat nyert. Kiscalamb egy se, a tojások már előbb összetörték, amikor a fészken elkapta a tojáson ülő galambot. A természetnek engedelmeskedve, ha egy galamb letoj és ráült, az éjszaka elkapta a ragadozó macska, se

galamb, se tojás. Bátyám már dühöngött, most már becsületbeli ügynek tekintette, minden járatot lezárt, csak egyet hagyott szabadon, a bejövétel miatt és felült a padlásra, a galambokat nem riasztva, kiterelte. Sokáig ott kuksolt, mire a tolvaj megjelent. Gyorsan bedugaszolta a nyílást és engem is felparancsolt a padlásra hátvédnek, biztos, ami biztos, felvitette velem a fejszét. Befogni nem tudta, mert támadott, így sorsa megpecsételődött. Egy élet ellenében sok életet mentett meg a Bátyám.

A galambrabló esetéből tanulva, most már nyúlal is próbálkozott. Hiszen a galambkolóniának újból fel kell fejlődnie. Először az olcsó kisnyulakat vette meg és nevelgette. Elkezdett nyúlketreceket készíteni. Mindent felhasznált, amit csak lehetett. A fasoron volt rengeteg ecetfa csemete, azokat szögelgette össze, mindig olyan ütemben, ahogy tudott szöveget vásárolni, de minden rozsdás görbe szeget, amit talált kiegyengetett, és felhasznált. A kidobott rozsdás drótháló pedig egyenesen kincs volt, ezt a falu szeméttelépéről és elhagyott lebontott, tanya-romokból gyűjtögette a deszkával egyetemben, amit a ketrec tetejére szögel, rá kevés kukoricaszárat rakott, hogy ne ázzanak. A legtöbb ketrec ajtaja is a gömbölyű, három-négy centi átmérőjű ecetfatörzsekből volt. Kitalálta, ha a törzsek között hagy annyi hézagot, hogy a nyúlbogó le tud potyogni, sokkal tisztábbak a nyulak, és a ketrecek nem kell takarítani, csak az aljukat, ami sokkal könnyebb és egyszerűbb. A lefosztott kukorica héjat a ketrecek alá dobáltuk, így arra potyogva vasvillával fel lehetett szedni. Ezt nem rágták meg a nyúl, mert utálta a bűdösségét. Takarmány a nagy táblákból szedegetett gabonából tellett ki, a kukoricát pedig megvettük nekik, amíg a nagy termelőszövetkezeti tábla kukorica nem érett, mert ezt már teljesen dézsmáltuk, a miénket spórolva. Magunknak főztük és ettük, a galambok, a nyulak nyersen kapták. Mindig ügyeltük a mértékletességre, ha letörtünk egy kukoricacsövet hajastól innen-onnan, mert két sort szedtünk, öt-tíz tövet kihagyva a sorvéig, akkor átmentünk négy-öt sorral arrébb, így jártuk át a táblákat, ugyanarra a helyre sosem menve kétszer. Úgy gondoltuk mi szegények vagyunk, az élethez kell, és a nagy termelőszövetkezetnek pedig meg sem kottyan ez a kis mennyiség. Általvető iszákba szedtük, ami egy zsák volt. Az egyik sarkára az alján madzagot kötöttünk, ugyanazon az oldalon a zsák szájára és a nyakunkon átvéve, a hónaljunk alatt elvezetve a hasunk táján volt a zsák szája. Ide dugdostuk a kukoricacsöveket. Nehéz munka volt, mert míg a többi gyerek az igazak álmát aludta, mi mentünk a következő napi eleséget megszedni. Sokszor, hogy ne kelljen sokat kerülni, úgy megraktuk a zsákokat, ki-ki a magáét, hogy roskadoztunk alatta. Amikor megérett a kukorica és letörték csőtörővel, szabad prédának tekintve mentünk böngészni. Most már szabad volt. A tagok is jártak szabadidejükben. Akkor még nem voltak a maiakhoz hasonló tökéletesített csőtörők, így sok elmaradt a mi nagy örömünkre, mert ekkor már volt malackánk is. A mi kukoricánkat ketten törtük le, és hordtuk fel tíz-húszkilónként a padlásra. Én kevesebbet, Bátyám többet. Zsákba raktuk, vállunkra vettük, egyik kezünkkel kapaszkodtunk a létrafokokba, másik kezünkkel összefogtuk a zsák száját, és ballagtunk fel a padlásra. Nagyon nehéz volt. A végefelé jártunk, amikor látjuk, borul az idő, eső, vihar van készülöben. A nagy sötét fellegek állandóan híztak, növekedtek, esőtől terhesen gomolyogtak felénk. Nem akartuk, hogy megázzon a száraz kukoricacső garmada, így pihenő beiktatása nélkül azonnal fordultunk vissza a tele zsákkal. Lefelé szinte futottunk. Az utolsó adogat vittem fel és örömben, hogy vége a nehéz robotnak, figyelmetlenül léptem és a legfelső létrafokról elkezdtem lefelé pattogni egészen az aljáig. Nagyon összevertem magam. Hála Istennek, nem hátrafelé estem, mert akkor kitöröm a nyakam. Az őrangyalom nagyon éberen őrködött, mintha a hátamat megtámasztotta volna, így nem buktam hanyatt. Ezentúl félttem a létrán, ezért mindig lassan és megfontoltan vettem a létrafokokat. A böngészett kukoricát adagonként vittük fel, hogy ne legyen olyan megerőltető. Az is a miénk mellett kapott helyet, szépen gyarapodva. A nyúlcsalád folyamatosan gyarapodott, mert a kisnyulakat mind meghagytuk. Felnőve, elvitte a nőtényeket idegen bakhoz bepároztatni, a bakokat levágta Anyukánk, egypár kivételével,

mert cserebaknak nevelgette őket. Nagy terveket szövögetett a testvérem, egész nyúlkolóniát tervezett, tíz anyanyúllal. Elkezdte csereberélni a vérfrissítés miatt. Olyan szépen fejlődött az állomány, hogy most már el tudott adni belőlük. Most már ő is büszkén állt sorba nyúl-szállításkor a nyulaival a szövetkezet udvarán. Büszkén, boldogan számolgatta az értük kapott pénzt. Felszaporította az állományt a tervezettre, és leszerződött. Annyi különböző korú kisnyulunk volt, hogy szinte a számát sem tudtam, de ő a jó gazda szemével mindig meg tudta mondani ki-k melyik alomból született. Szépen fejlődtek, közelgett a leadás ideje. Egyik nap talált egy kimúlott nyulat, másnap kettőt és egyre többet. Megrázó volt a számunkra, hogy egyik pillanatban semmi baja a nyúlnak, a következőben pedig elkezd rángatózni, sikít egyet és szó szerint feldobja a talpát és vége. Rohan a bátyám az állatorvoshoz, visz egy elhullott nyulat. Tőle tudja meg, hogy országos nyúlvész van, mondja is a betegség nevét, de biztos, ami biztos, felboncolta. Igazolódott a gyanúja és csak a kezét tárta szét, nincs orvosság rá, feleslegesen kidobott pénz lenne. Bátyám egyre szomorúbban temette a nyulakat. Megsírattuk őket, de rövid életükben legalább szeretve voltak a kicsi állatok. Szinte kipusztult az egész állomány.

Nagy csalódás volt, alig tette túl magát, jött a pályaválasztás és ez még nagyobb csalódás. Autószerelő szeretett volna lenni, de az osztályfőnök nem javasolta csak egyetlen helyre, vájárnak a bányába. Hithű kommunista lévén, úgy gondolta, osztályellenség gyereke csak vájár lehet. Nem volt hajlandó máshová javasolni, és elküldeni a jelentkezési lapját. Az én szerény Anyukám felállt a szülői értekezleten és azt mondta, már pedig az én fiam akkor megy a bányába, ha piros muskátli nyílik az ablakában. Van a tanár úrnak három fia, azokat küldje vájár tanulónak. Azzal felállt, csendesen megjegyezte, ha mégis hajlandó máshová javasolni a fiamat, kérem, tudassa velem, hogy én is aláírhassam. Értesítés nem jött, többé a tanárt nem érdekelte a Bátyám továbbtanulása.

A kommunista Győrffi tanár házaspár volt még egy dologban a falu mumusa. A férfi volt a kisdobos és úttörő titkár az iskolában. Árgus szemekkel figyelték a hitéletű embereket és gyermekeiket. A gyerekeik is be voltak tanítva az árulkodásra. Ki volt templomba, kivel volt a gyereke. Én nagyon szerettem hittanra járni, de sajnos harmadik osztályig lehetett. Utána szabályosan megtiltották, és ki nem mondott kötelesség volt a kisdobosság, kivétel nélkül minden gyerek kisdobos lett. Később pedig úttörő. Az úttörőnek már az esküvő nézés is korholással járt. Titokban néztünk esküvőket a templomban, és nagy áhítattal nézegettem a szobrokat, lélegzet visszafojtva, amikor a násznép kivonult. Mint aki tilosban jár, félve a magasságos Istentől. Gyereklelkemben fájdalom volt, amikor azt hallottam, nincs Isten. Már akkor azt gondoltam, honnan tudja ilyen biztosan, amikor Ő láthatatlan. Nem részesültem valami nagy vallásos nevelésben, szüleim már eltávolodtak Istentől, és bizony a káromkodás is egyre sűrűbbé vált. Egyetlen egyszer voltunk mindannyian templomban, amire emlékszem, azon a bizonyos búzafüves karácsonyon, Anyukám kifejezett kívánságára. Karácsonyi nagymisére mentünk. Gyönyörű fehér volt a határ, szélcsend és a szikzáro napsütésben gyönyörűek voltak a fehér zúzmarával terhes fasori fák. Emelkedett hangulatban lépkedtem, a talpam alatt csikorgó hónak köszönve, milyen tisztán tartja a cipőnket.

Jótétlélek

Volt nekünk egy jótevőnk Hatházán, Istenadta jósággal megáldott házaspár, de különösen az asszony, akiket Ilonka néninek és Misi bácsinak hívtunk. Ilonka néni varrónő volt, Misi bácsi traktoros. Az ismeretség valószínű onnan indult, amikor fejősgulyások voltak szüleim. Mosni, tapasztani, meszelní járt hozzájuk is Anyukám. Nagyon jó emberek lévén, mindig megkínáltak egy tányér levestel, vagy valamilyen finom étellel, süteménnyel. Nagyon jól főzött-sütött Ilonka néni. Nem éreztetten velünk a szegénységünket, végtelen kedvességgel tudott velünk bánni. Ha kínált, szabódtunk, nem akartuk, hogy kilógiion a lóláb, azért mentünk, hátha valami finom falatot kapunk, a mellett, hogy szívesen mentünk már a kedves szó miatt is, mert neki mindig Margitkám és Jánoskám voltunk, míg másnak csak Margit meg Jancsi. Ráérezve, hogy ha valamilyen kis mondvacsinált szívességet kér tőlünk, nyugodtabban fogadjuk el a finom adományt, friss vizet vitetett a tyúkoknak, vagy összeszedette a tojást, a kacsáknak szedetett répalevelet a kertben, vagy ha szedve volt, megvágatta és bekevertette kukoricadarával. Volt, ha mást nem tudott kérni, elmosogattatott ebéd után, előre jelezve, nincs ideje mosogatni. Hivatkozva sürgős teendőire meg hogy el van maradva a varrással, még ő hálálkodott, milyen nagy jót teszünk vele, ha segítünk. Isten bocsássa meg nekünk, mivel nem volt gyermekük, mindketten úgy éreztük, milyen jó, lenne, ha az ő gyermekeik lennének. Ezt egymástól függetlenül így gondoltuk, egy beszélgetés folyamán derült ki, egyformám gondolkodunk a dologról. Ő nem fukarkodott a dicsérettel, mindig csodált bennünket ügyességünkért. Pedig tiszteltem és szerettem szüleimet, nem háborogtam a sorsom ellen, egyszerűen elfogadtam szegénységünket, tudtam korlátaimat, de néha elálmodozgattam. Szép ruhákról, amiket varna, ha a lánya lennék, a padlós szobáról, ahol rongyszőnyegek voltak, a tisztaszobában pedig úri bútorok, mert ő katonatiszt lánya volt, mielőtt szerelmi házasságot nem kötöttek és lekerült falura. Tervezgették az új ház építését a régi elejét lebontva. Az én szememben ők hozzánk viszonyítva nagyon gazdagok voltak a három szobájukkal és külön konyhával. Akkor ittak tejet, amikor akartak, mert volt tehén, túrót, tejfelt készített nagyon finomat, a felesleg tejet a tejgyárba hordták. Amikor rájött, hogy nagyon szeretem a tejet, avval is megkínált, ha akkor fejt, amikor odamentem. Amikor úttörővé avattak, avatószülot kellett felkérni az úttörő nyakkendő felkötésére, amit Ő nagyon kedvesen elvállalt. Ebből az alkalomból kaptam tőle egy nagyon szép barackszínű, santung ruhát. Kis piros, kék és sárga körök, háromszögek és derékszögek voltak rajta. Rám varrta, amikor ruhapróba volt, már láttam, gyönyörű szép lesz. Nagyon boldog voltam, amikor készen lett és felhúzhattam az avatás utáni ünnepegre. Eddig ez volt a legszebb ruhám. Akkor én is úgy néztem ki, mint a pékék lánya, akinek igen sűrűn volt új ruhája. Még egy ruhát kaptam, amikor nyolcadikból ballagtam, ballagó kosztümnek. Anyukám vette az anyagot, Ilonka nénitől pedig az akkor divatos magában nyomott, fehér alapon kék virágos báli ruhát kaptam. Mindkettőt ő varrta meg ingyen. Sokáig őrizgettem, amikor már kinőttem. Az Isten fizesse meg a jóságát és adjon neki egészséget. A hosszú életet megkapta már, kilencvenkét éves, és még most is olyan kedves, mosolygós az arca, ha meglátogatom, mint fiatal korában. Szokta is mondogatni: Margitkám, Te most is olyan szép fiatal vagy, mint régen, nem öregszel. És ezt olyan kedves, elragadtatott arccal mondja, mosolyogva fölfelé nézve engem, hálásan köszönöm neki, elhessegetve a gondolatot, már biztosan nem lát jól. Én is visszamondom, mert valóban megőrizte a szép piros arcborét, amely nem ráncosodott meg, ami a korához elvárható volna, bár összetöprödött és hajlott lett a háta. Az utóbbi a sok varrástól.

Újra együtt

A gondos ápolás, a bénult testrészek állandó masszírozása, a gyógyszerek pontos adagolása következményeként nagyanyám állapota annyira javult, hogy Anyukám többet velünk tudott maradni. Megfordult a helyzet: most már velünk volt sokat és nagyanyáméknál keveset. Nagyapámat megtanította Anyukám egyszerűbb ételek megfőzésére, a beteggondozásra, hogyan kell öltöztetni, lesegíteni az ágyról, és fogva, háromlábú járókerettel pár lépést megtenni úgy, hogy a béna lábát előre kellett tenni. Mosni, bonyolultabb ételeket főzni, takarítani továbbra is átjárt vonattal. Csodálatos korszak következett ránk, továbbra is kellett dolgozni, de ezt már úgy éreztük, hogy segítünk, és nem rajtunk van a munka dandárja. A kilencvenkilencedik percben történt a javulás, mert a bátyám a nyolcadikat végezte és a küszöbön volt a továbbtanulás, és én mégsem maradhattam egyedül tizenegy évesen.

Elérkezett a Bátyám ballagása, de nem volt sehová beadva a továbbtanulási papírja. Anyukám felismerte, mennyivel könnyebb azoknak az embereknek az élete, akiknek szakmájuk van, ragaszkodott elképzeléséhez, hogy fiának szakma legyen a kezében. Az ő felfogása szerint a férfi a családfő, ő a fontos, ő lesz valamikor a gondozójuk, mert a Bátyámat mindig jobban szerette, mint engem, neki szakma kell. Elkezdte noszogatni Apukámat, kezdjen valamit intézkedni. Így felvitte Budapestre, a munkásszállásra magához, és elkezdtek az iskolákat sorbajárni. Autószerelő szakmában mindenhol betelt a létszám. Ezután már kiegészítettek más szakmával is, de sajnos mindenhol ugyanazt a választ kapták - betelt. Az utolsó helyen elkeseredésében elmondta az osztályfőnök elhatározását a vajúrással kapcsolatban, az megsajnálta Őket és elkezdett a vidéki iskolákba telefonálni, van-e valahol hely? Nagy nehezen talált. Egy pécsi ipari tanuló iskola igazgatója a barátja volt, Ő tudott egy helyet biztosítani. Beadatta velük a jelentkezést kőművestanulónak. Két hét fáradtságos keresés meghozta jutalmát. Megjött az iskola értesítése, felvették, és mivel távol volt lakóhelyünkől, mit kell vinnie a kollégiumba. A levelet olvasván Anyukám elsápadt és mereven nézte a listát. Nekik ez valószínűleg nagyon fontos. Meghatározták hány rend felsőruha, pulóver, ing, alsónemű, pizsama, zokni legyen. Elkezdtek számolni, de sehogyan sem tudták volna kihozni. Most Apukám legény volt a gáton, mert két hétig minden éjszaka vagonból szemet lapátolt, egy-két órát aludva. A további két héten minden második éjszaka, így az utolsó pillanatban minden összejött. A mulasztásai, amit felénk tett, adhattak erőt az egy hónapi megfeszített munkára. Úgy érzem, testvérem neki köszönheti, hogy szakmát tanulhatott. Nagy izgalommal készülődött az új bőröndbe pakolva. Kivirult az arca, állandóan mosoly bujkált a szája szegletében. Még hozzám is kedvesebb volt, felnőttes gesztussal.

Egyedül maradtam, egyedül róttam a hol sáros, hol poros országutat, menve iskolába. Akkor még sok gyerek volt és kevés tanterem. És mindig másik osztály járt délután. Nahát ezt utáltam, féltem a sötétben egyedül a háttérben. Ha valaki megtapasztalta a teljes sötétséget, maximum a csillagok ragyognak az égbolton, az tudja, egy idő után megszokja a szem a sötétséget. Árnyakat, alakokat lát bele egy bokorba, egy növénybe, a képzelete pedig el is hiteti vele. Egyszer egy guruló ballangó bokrot, amit hajtott a szél, gondoltam felém futó állatnak. Rájöttem, ha imádkozom, akkor nem félek annyira, és ha elég ideig teszem, megnyugszom és rövidebb az út. Egyszer csak arra leszek figyelmes: már otthon is vagyok. Három rettenetes félelmem volt. A határban beesteledve olyan sötét van, hogy az orromig sem láttam. Fele úton voltam, amikor a fejem felett egy hatalmas huj kiáltást hallottam, a vér is megfagyott az ereimben. Kis idő elteltével, kicsit távolabb újra megszólalt a hang. Ekkor jöttem rá, hogy egy általam sosem hallott madár kiált, lehet, ő is megijedt tőlem. A másik: egy késő őszi estén úgy fél hétkor fejeződött be a tanítás. Amikor elindultam, még látni lehetett a sötét felhőket. A faluból kiérve szinte mellbevágott a sötétség a villanyvilágítás után, majd feltámadt a szél. Nagy kergetőzés lehetett odafenn, mert a villámok versengve cikáztak:

melyik tud nagyobbat dörrenteni. Megvallom, futottam, ahogy a lábam bírta. Eleredt az eső. Olyan égháború keletkezett, hogy szinte folyamatos volt a villámlás és a dörgés. Már a háromnegyed utat megtettem, amikor akkorát villámlott, hogy az egész határ teljesen világos lett és akkorát csattant a villámmal egy időbe, hogy azt hittem agyoncsapott a villám, mert nem láttam, csak fényességet. Nem tudom, hogyan értem haza, egyszercsak otthon voltam és azt veszem észre, hogy sírok. Ezentúl nem kellett hazamennem, ha vihar volt készülöben, bent alhattam a jólelkű Ilonka néniéknél, ő pedig dolgoztatott érte valamit. A harmadik félelmem egy csillagfényes este történt, már egy kilométerrel vagy többel elhagytam a falut, teljes csönd, a tücskök ciripelnek. Lehajtott fejjel imádkozva bandukolok, mert rájöttem, nem szabad előre nézni, mert akkor mindenféle alakokat, állatokat látok bele a növényekbe. Egyszercsak mégis felnézve látom, valaki jön felém, nem képzelődöm, mert közeledik, rakja a lábát egymás elé. Nem tudtam, mit tegyek, lekerülnöm már késő, mert ahogy én megláttam, ő is meglátott. Lesz, ami lesz, megyek tovább, nagyon félek. Ahogy egymás iránt érünk én az egyik kocsicsapáson, Ő a másikon, mindketten odakapjuk a fejünket, ha támadás ér, legalább látjuk ki az. Ő egy idős bácsi volt, azonnal éreztem a hangján, ahogy kérdezi - Te vagy az? Válaszolva: igen, megkönnyebbült hangon mondja - de megijesztettél, hát még én hogy megijedtem, de nem mondtam. Iszkoltam hazafelé. Most először elmeséltem a félelmeimet Anyukámnak, megértően hallgatott: miért nem mondtad eddig? - Mert olyan bátor akartam lenni, mint Maga. Eztán délutános héten mindennap bent aludhattam Ilonka néniéknél. Amikor leesett a hó, a téli hónapokban is. Hej, de jó világ járt akkor rám, mint a mesében. Nem tudtuk kideríteni, kivel találkoztam akkor, pedig szerettem volna.

Anyukám rengeteget dolgozott több száz liter permetlét kellett kipermetezni, mert a fák nőttek, a koronájuk terebélyesedett. A fák alatt között különféle termények voltak, melyek művelésében segítettem. Főleg borsó, zöldbab, fűszerpaprika, étkezési fehérpaprika, paradicsompaprika, paradicsom, mák, zöldség, sárgarépa. Volt úgy hogy két-három zsák borsót toltunk a piacra, ekkor már biciklivel. Mennyivel könnyebb, mint a tragacs. A vázon átfektettük a zsákot és irány a piac. Apukám továbbra is úgy járt haza, mintha vendég lenne. Még azt is elvárta, legyen bor, amikor jön, különben bement a falusi kocsmába, ott aztán tajra itta magát. Egyre több volt a hangos veszekeedés, káromkodás, ilyenkor elpárologtam, elmentem jó távolra a tanyától természetet hallgatni. Ha jó idő volt, vittem zsákot és leheveredtem a földre, hallgattam a pacsirta énekét, ha elhallgatott, figyeltem a méheket, bogarakat. Szerettem a növények illatát, a kukoricák susogó beszédét, a búzakalászhók kényeskedő versengését, melyikük tud szebben ringani a szellőben. Az út mentén és a fásoron szerettem a vadvirágokat nézegetni, melyek gyönyörködtettek. Nem szedtem le őket, mert hamar rájöttem, ők csak a helyükön és a szárukon szépek. Leszedve, vízbe téve hamar lekonyulnak. Most már tudom, a tépés összetöri a növény szárát, és ha nem vágjuk le a végüket éles késsel, elhervadnak. Én akkor beszélgettem a növényekkel, de senkinek nem mertem elmondani, még én is kételkedtem magamban. Negyvenöt évnek kellett eltelni ahhoz, hogy megtapasztaljam: megrázó csodálatos élmény volt. Valakinek zilizre volt szüksége és a kertben lévő spóroltam, mert még fiatal növendék volt, így kimentem az egyik lelőhelyemre, mert előző évben sokat láttam. Járok körbe-körbe és egy szálat sem látok, pedig akkor virágzott és az ötven-hetvencentis magasságával kiemelkedik a mező virágai közül. Megfordult a fejemben: csak nem tépkedte ki valaki gyökerestől, mert a gyökere is gyógyító. Valamikor régen a fehérmályva gyökeréből készítették mályvacukrot. Elkecserekedtem, bocsánatot kérve, ha valaki vandálkodott, és egyszercsak arra figyelek fel, hogy kérlelem Őket, mutassák meg magukat, hiszen itt kell lenniük. Mivel élő növény, csak maradt egy kis gyökér sarjadásra. Az elsőt egy méterre láttam meg magamtól, ott volt az orrom előtt. Távolságban nézve egy másikat, majd egyre többet. Úgy meghatódtam a virágok kedvességén és önfeláldozásán, hogy leültem a fűbe imádkozni, hálálkodni. Mielőtt lemetszettem őket, megköszöntem, hogy életük feláldozásával gyógyítják az embereket.

-&-